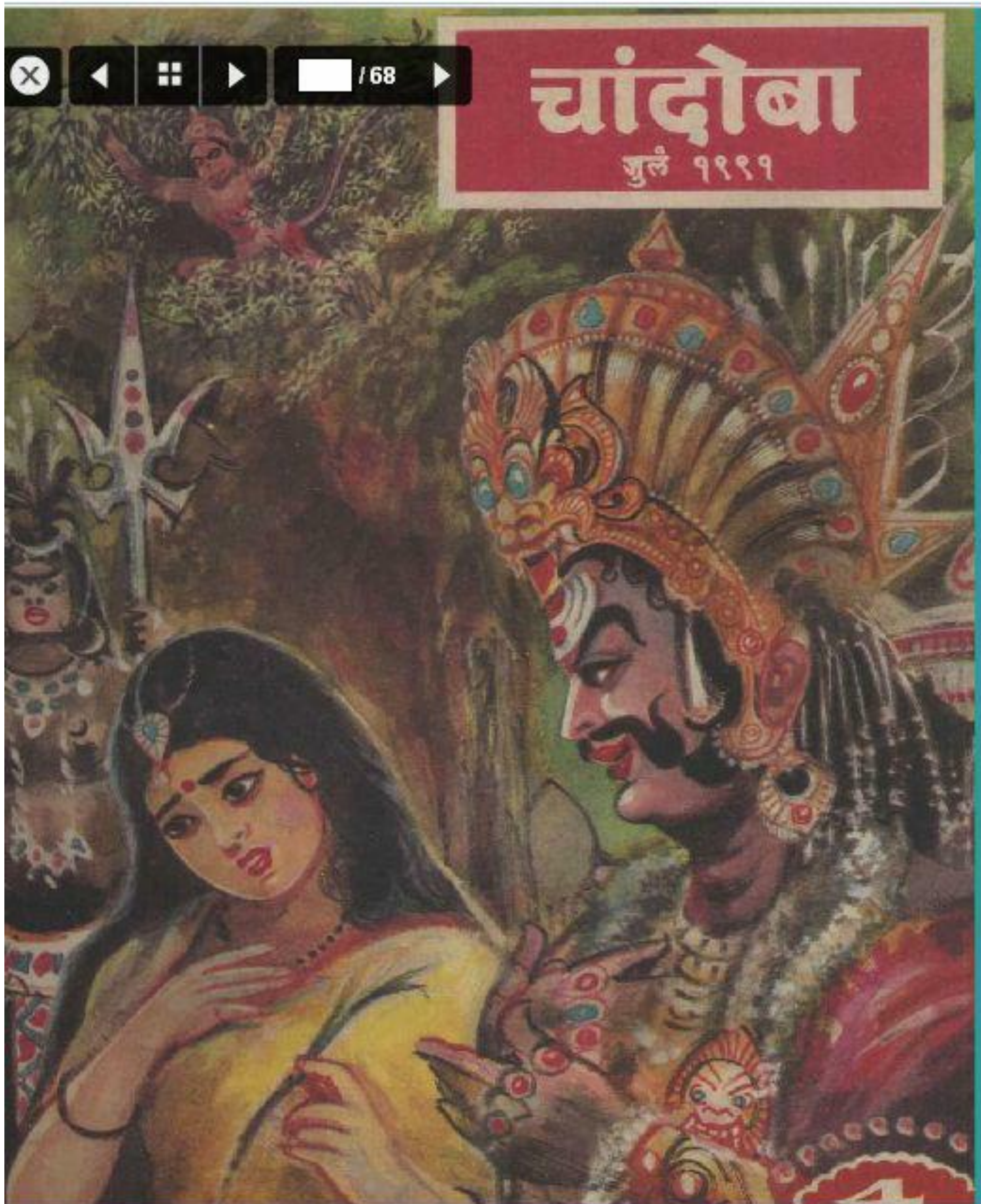

/68
चांदोबा
जुलै १९९१

एकतेचे समर्थन

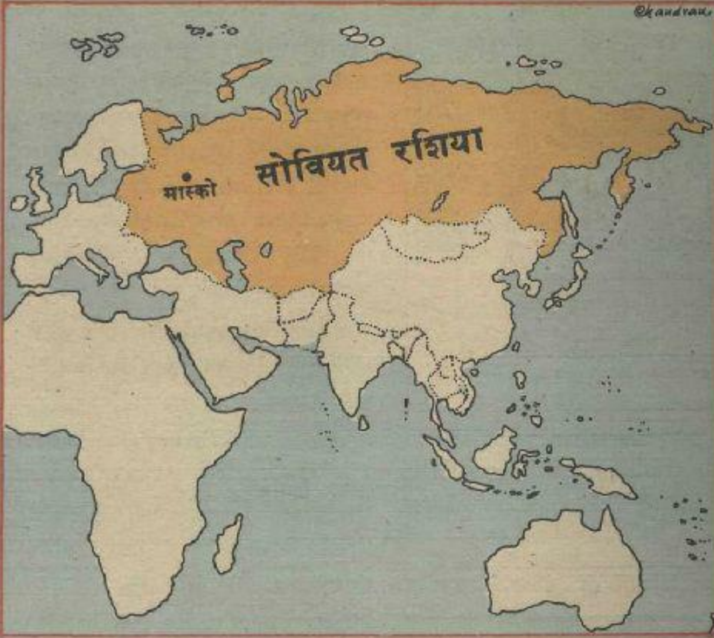
अध्यक्ष गोर्बाचेव यांच्या प्रश्नाला असंख्य सोविएट जनतेने एकमुखाने होकारार्थी उत्तर दिले.

आता इथून पुढे कुठल्याही समस्येवर थेट जनतेकडून जनमत आजमावले जाईल, लोक-प्रतिनिधींच्या द्वारे नाही. अशा रीतीने जनतेचा कौल जाणण्यासाठी 'रेफरंडम' नावाच्या पद्धतीने काम करण्यात येईल. जनतेपुढे प्रश्न मांडून विचारण्यात येईल की हे बरोबर वा चुकीचे? मतदानाच्या साह्याने जनमत प्रकट होईल.

अध्यक्ष गोर्बाचेव यांनी जनते पुढे प्रश्न मांडला होता–"आपली अशी इच्छा आहे काय की समान रूपाने स्वायत्त असलेल्या राज्यांचा संघ असे सोवियत रशियाने स्वरूप रहावे." या प्रश्नाचे उत्तर बहुसंख्य रशियन जनतेने होकारार्थी दिले. अध्यक्ष गोर्बाचेव यांनी जनमताचा जो कौल घेतला त्यातून निष्पन्न झाले की सोवियत राष्ट्र-संघ चालू रहावा अशी अधिकाधिक जनतेची इच्छा आहे.

सोविएट अध्यक्ष गोर्बाचेव यांना शेवटी असा प्रश्न आपल्या प्रजेला का विचारावासा वाटला?

गोर्बाचेव यांनी 'पेरस्ट्रोइका', 'ग्लासवोस्त' नावाच्या काही औदार्यपूर्ण सुधारणा सुरू केल्या. या सुधारणांमुळे प्रथम अधिकारांचे विकेन्द्रीकरण व नंतर धार्मिक स्वातंत्र्याकडे लोकांच्या मनात आकर्षण निर्माण झाले. नंतर याचे काही अनपेक्षित परिणाम दिसू लागले. खाद्य-पदार्थांची टंचाई, मुद्रास्फीति वगैरेंमुळे काही राज्ये संघातून फुटण्याचा विचार करू लागली. वाढल्या फुटीरपणाला आळा घालण्यासाठी काही ठिकाणी बल-प्रयोग करावा लागला. तरी पण समस्या कुठे सुटली? इतकं सर्व झाल्यावर गोर्बाचेव यांनी जनमत आजमावण्याचा निश्चय केला.

सार्वमतात जनतेने एकतेचे समर्थन केले. या कार्यक्रमात ६ छोटया राज्यांनी भाग घेतला नाही. पण ज्या ९ राज्यांनी भाग घेतला, त्यांची लोकसंख्या एकूण लोकसंख्येच्या ९० टक्के होती. अशा रीतीने या विशाल जनसमुदायाने संयुक्त सोवियत ंघाचे समर्थन केले.

या सार्वमतामुळे फुटीर गटांची ताकत थोडी कमी होईल. इतकंच नव्हे तर रशियाच्या जनतेने गोर्बाचेव वरील आपला विश्वास अशा रीतीने प्रकट केला. शिवाय शंभरांहून अधिक जमाती असलेल्या सोवियत जनतेची स्वतंत्रपणे विचार करण्याची क्षमता यामुळे दिसून आली.

सासूबाईचं ताट

बल्लिया गावात शिवदेवचा धान्य-व्यापार होता. एकदा तो काही कामासाठी शहरात गेला आणि आपलं काम संपवून रात्री आपला मेहुणा सुभाष याचं घर शोधत निघाला. सुभाषचं नुकतंच लग्न झालं होतं. चांगलंस घर भाड्याने मिळताच तो आपली बायको भारती हिला घरी घेऊन आला आणि त्यांचं गृहस्थजीवन सुरू झालं.

शहरात आणखी तीन-चार दिवस राहून शिवदेवला आपली कामं तर पुरी करायची होतीच अन् आपल्या मेव्हण्याचा नवा संसार कसा काय चाललाय हे ही त्याला पहायचं होतं. आपलं घर शोधून काढून आलेल्या शिवदेवला पहाताच सुभाष पुढे होत आनन्दाने म्हणाला–"अरे, शिवदेव तुम्ही? या या. बरे वेळेवर पोचलात. आम्ही दोघं आत्ता जेवायलाच बसणार होतो. हातपाय धुवून तुम्हीही आता पानावरच बसा. मग गप्पा मारू."

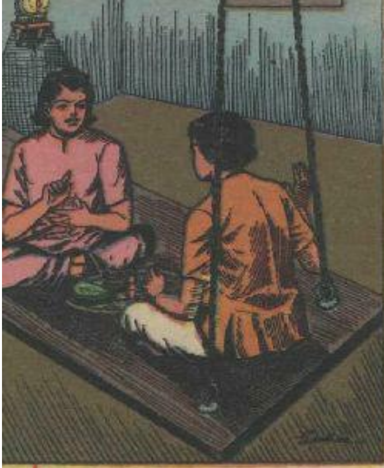
हातपाय धुवून स्वयंपाकघरात येताच शिवदेवने आश्चर्याने विचारले–"अरे! इथे तर तीन पानं मांडली आहेत. मी येणार असं अगोदरच माहीत होतं की काय?"

"नाही, नाही. असं नाही काही." सुभाष हसत म्हणाला–"ते तिसरं ताट नं, माझ्या आईसाठी वाढलंय."

हे ऐकून शिवदेव आश्चर्यचकित झाला. कारण सुभाषच्या आईला मरून तर पाच वर्षं होऊन गेली होती. मग आता तिचं ताट कसं काय?

शिवदेवची शंका जाणून सुभाष म्हणाला–"अरे, इतकं आश्चर्य काय वाटतं तुम्हाला? माझी आई आमच्याबरोबरच रहात असते. मला नाही दिसत ती, पण

मिहिर हर्षे

भारतीला मात्र रोजच दिसते. एवढंच नाही, तर ती कधीकधी भारतीला सल्लाही देत असते."

"असं? मग या ताटातलं वाढलेलं सासूबाई केव्हां जेवतात?" शिवदेवने विचारले.

"आम्ही आमचं जेवणखाण उरकून आईचं ताट एका बाजूला झाकून ठेवतो. सकाळी आम्हाला रोज ते ताट रिकामं रिकामं झालेलं दिसतं!" भारतीने सुभाषला दुजोरा दिला.

"अन् मग आत्ता मी हे वाढलेलं अन्न खाल्लं तर आज सासूबाईंचं कसं?" शिवदेवने विचारले.

"तुम्ही काळजी नका करू हो! मी त्यांच्यासाठी पुन्हा अन्न शिजवून ठेवीन." भारती उत्तरली.

त्या सर्वांनी जेवण उरकून घेतल्यावर भारतीने सासूबाईंसाठी पुन्हा दुसरा स्वयंपाक करून ताट झाकून ठेवलं.

इकडे सुभाष आणि शिवदेवच्या गप्पा-गोष्टी सुरू झाल्या होत्या. बोलता बोलता सुभाष म्हणाला–"मी मोठा भाग्यवान् खरा हं शिवदेव. जिवन्त असणाऱ्या सासूलाही जेवण मिळायची मारामार असणाऱ्या या काळात, मरून गेलेल्या सासूसाठी ही भारती पुन्हा स्वयंपाक करायची उठाठेव करत बसलीय. भारतीचा स्वयंपाक माझ्या आईला फारच आवडत असला पाहिजे."

त्या रात्री शिवदेवची झोपायची व्यवस्था पुढच्या खोलीत केली गेली होती. तो सूर्योदयापूर्वीच जागा झाला. सुभाष अन् भारती अजून झोपेतच होते. शिवदेव स्वयंपाकघरात गेला. सासूबाईंच्या ताटावरचं झाकण त्याने काढून पाहिलं, तर ताट रिकामं! शिवदेवला मोठं आश्चर्य वाटलं.

त्या दिवशी संध्याकाळी आपलं काम आटोपून घराकडे येत असताना शिवदेवला सुभाष अन् भारती वाटेतच भेटले. सुभाष त्याला म्हणाला–"शेजारच्या घरात किल्ली ठेवलेली आहे. ती मागून घ्या, आणि हां, जरा चारशे रुपये असले तर द्या ना! पगार झाल्याबरोबर देऊन टाकीन तुमचे."

शिवदेवने खिशातून चारशे रुपये काढून सुभाषला दिले आणि तो घरी आला. त्या दिवशी सुभाष-भारती जरा उशीरानेच घरी आले. भारतीच्या हातात एक नवी रेशमी साडी होती.

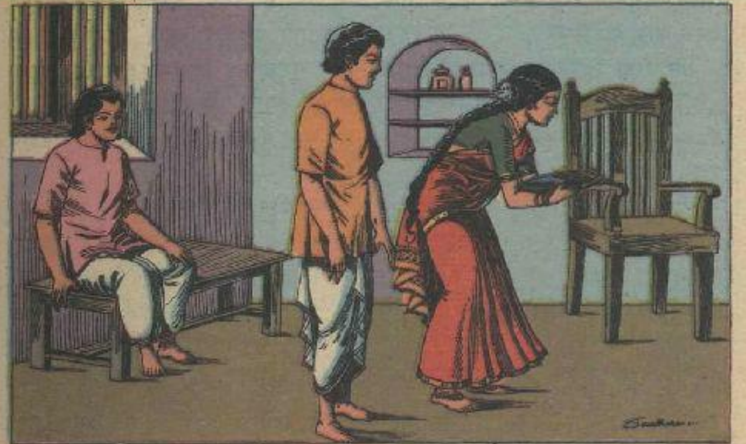
भारती भिंतीशी ठेवलेल्या खुर्चीजवळ गेली अन् म्हणाली–"ही पहा आई, तुम्ही म्हटल्यावरून तुमच्या मुलानं मला ही निळी साडी घेऊन दिली. आवडली तुम्हाला?"

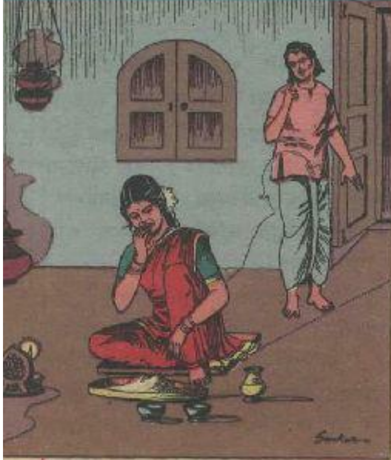
नन्तर आपल्या नवऱ्याकडे वळून बघत ती म्हणाली–"आई म्हणतायत की, साडी तर मीच नेसणार ना, मग मला पसन्त असली की बस!"

यावर सुभाषने आनन्दाने मान डोलवली. रात्री जेवणाच्या वेळी सासूच्या ताटाकडे पहात भारती म्हणाली–"आहे, आज तुम्ही असं असं काय सांगताय? घरी आलेल्या जावयाला परत जायला कसं सांगताय? आमच्या तोंडून आम्ही नाही असं काही सांगणार बाई!"

"काय झालं भारती? आई काय म्हणतेय?" सुभाषने आश्चर्याने विचारले.

"सासूबाईंना काळजी वाटतेय की आपली मुलगी तिकडे एकटी कशी रहात असेल! काही असलं तरी आईचं हृदय ते ते! त्यांना असं म्हणायचंय की जावई-बापूंनी उद्याच आपल्या घरी निघून जावं!" भारती उत्तरली.

हे ऐकून शिवदेव हसत म्हणाला– "भारती, सासूबाईंना सांग की मी परवाच जाईन इथून. उद्या संध्याकाळीच माझं इथलं काय आटोपेल."

त्या रात्री शिवदेवला बराच वेळ झोप आली नाही. मध्यरात्री पाणी पिण्यासाठी तो स्वयंपाकघराकडे गेला, तो तिथलं दृश्य पाहून जागीच खिळून उभा राहिला!

रात्री तर भारतीसुद्धा सर्वजण पोटभर जेवले होते, पण आत्ता पाहतो तर सासूसाठी वाढलेलं अन्न भारती भराभर खात होती! शिवदेव आल्या पावली तसाच परत आपल्या अंथरुणाकडे गेला. दुसऱ्या रात्री सुभाष अन् भारतीबरोबर जेवायला बसलेला शिवदेव एकदम पानावरून उठला आणि म्हणू लागला–"अरे आपण मामासाहेब! या, या!"

सुभाषने तिकडे वळून पाहिलं, तर त्याला कोणीच दिसेना! त्याने शिवदेवला विचारले–"कोण आलंय शिवदेव? मला तर कोणीच दिसत नाहीये!" यावर आश्चर्य प्रकट करत शिवदेव म्हणाला– "खरंच नाही दिसत तुम्हाला? सहा वर्षांपूर्वी देवाघरी गेलेले तुमचे वडील, म्हणजेच माझे सासरे आलेत."

नंतर पुन्हा आपल्या पानावर बसत शिवदेव म्हणाला–"बसा नं मामासाहेब! तुमची लाडकी सून आता तुम्हालाही जेवायला वाढेल."

विश्वास बसत नसल्यासारख्या मुद्रेनं भारतीही नुसतीच पहात राहिली होती. तिनं मुकाट्याने आणखी एक ताट वाढून आणून ठेवलं. शिवदेवने विचारलं–"हं, कसं काय मामासाहेब? उदास का वाटताय तुम्ही?"

एक-दोन मिनिटांनी सुभाषने शिवदेवला विचारलं–"बाबा काय म्हणाले?" "सुभाष, अरे ते म्हणतायत की सासूबाई इथेच आहेत नं! त्यांना घेऊन जाण्यासाठी आलेयत ते! आणखी म्हणतायत की आता दोघांनीही वरच्या लोकात जायचं ठरवलंय त्यांनी! जायची वेळ आलीच आहे आता. यानन्तर आता सुनेला सासूबाईंचं दर्शन व्हायचं नाही. पण त्यासाठी सुनेनं वाटून घेऊ नये. तुम्हा दोघांना आशीर्वाद देऊन ते आत्ताच निघत आहेत!"

"ओह! असं होय?" जरा काळजीनेच सुभाष बोलला. "नाही तरी बाबांचा स्वभाव असाच उतावळा आहे पहिल्यापासून."

भारतीचा चेहरा मात्र आता अगदीच पडला! ही सर्व घटना नीट समजून घ्यायच्या प्रयत्नात होती ती.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच उठून शिवदेव आपल्या गावी निघून गेला. त्याचं अंथरूण उचलताना भारतीला एक चिठ्ठी सापडली. त्यावर लिहिलं होतं–"तुला आपली सख्खी बहीण मानून ही चिठ्ठी लिहीत आहे. सुभाषच्या आपल्या आईवरच्या प्रेमाचा तू मोठ्या हुषारीने स्वतःच्या स्वार्थासाठी उपयोग करून घेत आहेस, नवीनच सासरी आलेल्या तुला आपला खादाडपणा लपवायला हे नाटक छान उपयोगी वाटलं असेल. तुझ्या या सासूच्या ढोंगावर पडदा पाडण्यासाठीच मीही सासऱ्याचं नाटक केलं. होय, पण हे सर्व मी तुझ्या भल्यासाठीच केलं. माझ्यावर यासाठी रागावणार नाहीस याची खात्री आहे मला! येत्या सणाच्या दिवशी तुम्ही दोघंही नक्की माझ्याकडे या."

चिठ्ठी वाचल्यावर – आजपर्यंत आपण नवऱ्याशी किती निष्ठुरपणे वागलो हे भारतीच्या लक्षात आलं. इतक्यात सुभाष झोपेतून जागा झाला. त्याने तिला विचारलं–"कसल्या एवढ्या विचारात पडली आहेस ग?"

"काही नाही; आपल्या लग्नानंतर प्रथमच या घरचा जावई आपल्याकडे आला, अन् आपण त्याला काही कापड-चोपडही दिलं नाही – हाच विचार मनात आला माझ्या! येत्या सणाला आपण वन्संसाठी अन् त्यांच्यासाठीही काही कापडचोपड घेऊन जाऊ या त्यांच्याकडे." भारती आनन्दाने बोलली.

महामूर्ख

हलकू एक गरीब लाकूडतोड्या होता. दुपारच्या वेळी नदीवर पाणी पिऊन तो परत फिरला, तेव्हा त्याला वाळूत काहीतरी चमकताना दिसलं. ती वस्तु उचलून तो पाहू लागला.

इतक्यात तिकडून आलेल्या एका रत्नपारख्याने हलकूच्या हातातली ती वस्तु आपल्या हातात घेऊन नीट निरखून पाहिली, आणि तो म्हणाला–"हा चमकदार काचेचा तुकडा तू मला देऊन टाक. मी तुला त्याच्या बदली वीस रुपये देतो. बोल, देतोस ?"

हलकूच्या मनात आलं की, हा काचेचा तुकडा नक्कीच चांगला उपयुक्त असला पाहिजे, नाहीतर हा माणूस पैसे देऊन तो माझ्याकडे का मागेल ? मग त्या रत्नपारख्याला तो म्हणाला–"ना बाबा, वीस रुपये कमी वाटतात. ठीक आहे, तुम्ही तीस रुपये द्या मला."

"अरे वेड्यासारखं काय करतोस ? या तुकड्याला तीस रुपये कोण देईल ? बरं ठीक आहे, मी पंचवीस देतो तुला." तो पारखी म्हणाला.

पण हलकू तीस रुपयावरच अडून राहिला. त्यानं साफ सांगून टाकलं की–"तीस पेक्षा एक पैसाही कमी घेणार नाही मी !"

रत्नपारख्याच्या मनात आलं की, या निर्जन जंगलात याला कोण दुसरं गिऱ्हाईक भेटणार ! म्हणून तो पुन्हा म्हणाला–"हे बघ, जास्त लोभीपणा करू नये ! मी आत्ता शेजारच्या गावी जाऊन येतो तासाभरात. पंचवीसच्या वर एक कवडीही देणार नाही मी अरे, तसे तर दहा रुपयेही कोणी देऊ करणार नाही याला." आणि तो पुढे निघून गेला.

एका तासाने तो रत्नपारखी परत आला अन् हलकूला म्हणाला–"हं, केलास विचार ? बघ, पंचवीस रुपये देतो मी, देऊन टाक मला तो तुकडा."

"अरे पण मी तर विकूनही टाकला की तो शंभर रुपयात !" हलकू उत्तरला.

एकदम दचकून तो रत्नपारखी म्हणाला–"मूर्खच आहेस रे तू ! तो काचेचा तुकडा नव्हता काही; चांगला दहा हजारांचा हिरा होता तो !"

"हां, मी तर अडाणी माणूस, मला कळली नाही किंमत त्याची ! पण तुला तर माहीत होतं ना–की तो चांगला मूल्यवान हिरा आहे म्हणून ? तेव्हां खरं पाहिलं तर तूच महामूर्ख ठरतोस ना !" तो लाकुडतोड्या हलकू म्हणाला.

[३]

[मुनि सदानन्दच्या तपोबळाने यज्ञातून अपूर्व नावाची एक सर्वस्वी भिन्न अशी व्यक्ती उत्पन्न झाली. या अपूर्वने काही हत्तींच्या मदतीने आगीच्या ज्वाळातून गरिबांची घरे वाचवली. नन्तर त्याने देवाला बळी देण्यासाठी पळवून नेलेल्या समीर नावाच्या मुलाला डाकूंच्या तडाख्यातून वाचवले आणि त्याला त्याच्या गावात नेऊन सोडले. –त्यानन्तर]

समीरला दुरूनच येताना पाहून गावकरी खूप आनन्दले. डोळ्यातून आनन्दाश्रू झरत असलेल्या त्याच्या आईने त्याला प्रेमाने कवटाळले अन् त्याच्या मस्तकाचे चुम्बन घेत ती आनन्दाने म्हणाली–"आलास बाळा !"

गावच्या पाटलाने समीरकडे कौतुक-भरल्या नजरेने पहात विचारले–"त्या बदमाशांच्या तावडीतून कसा सुटून आलास बाळ ?"

"वा, वा ! आपला समीर तर मोठा बहादुर अन् बुद्धिमान आहे हं !" आणखी एक खेडूत बोलला.

आणि आणखी काही गावकऱ्यांनीही माना डोलावल्या. तरीही समीरने हात जोडून नम्र स्वरात म्हटले–"मी आज असा वाचलो याचं कारण माझं धैर्य किंवा धाडस वगैरे नाही. देवानेच एक दिव्य पुरुष माझ्या मदतीला धाडला, आणि...

फक्त मीच वाचलो तरी असा काय फायदा? ते डाकू रोजच कित्येकांचा जीव घेत असतील नं!"

हे ऐकून पाटीलही उदास झाला–"होय बेटा, तू खरं तेच बोलतो आहेस. पण कमीत कमी तू तरी वाचलास, याचा आनन्द आहे मला! त्या रक्तपिपासू डाकूंना तोंड देणं, आपल्या हातून घडण्यासारखं नाही. खुद्द राजाचे सैनिक देखील त्यांना नमवायला असमर्थ ठरले, त्यांच्यापुढे आपण कुठल्या झाडाचा पाला!"

"पण कोणतीही गोष्ट सुरू झाली, की तिचा अन्तही ठरलेला असतोच! माझ्या मते त्या दुष्टांचा अन्तही अगदी जवळ आलाय. त्यासाठी राजाच्या सैनिकांनी ताबडतोब पुढे व्हायला हवं, आत्ता माझ्याबरोबर ते आले, तर मी त्या सर्व डाकूंना पकडून देईन." समीर गंभीर स्वरात बोलला.

त्याचे हे बोलणे ऐकून सर्वजण चकित झाले. विशेषतः सैनिक-दलाचा नायक एकदम दचकलाच! त्याला वाटले की, या समीरला बहुधा वेड लागलं! तो समीरकडे निरखून पाहू लागला. पण गावचा पाटील समीरला चांगला ओळखत होता. म्हणून अगदी प्रेमाने त्याला जवळ बोलावून पाटील म्हणाला–"ते डाकू कुठायत ते तुला चांगलं माहीत आहे समीर? आपण निघालो, तर एवढ्यात ते पळून तर गेले नसतील ना?"

दलनायकाने आणखी शंका काढली– "अन् सगळे चोर तिथे हजर असले, तरी आपण अल्पसंख्य लोक त्यांना कसं पकडू शकू?"

"ते सारे चोर आत्ता एका गुहेत बेशुद्धावस्थेत पडलेले आहेत. हीच उत्तम संधी आहे. आपण आत्ता निघून तिथे पोचलो, तरी अजून ते तसेच पडलेले सापडतील. इतक्यात ते शुद्धीवर येणार नाहीत." समीर अधीरतेने सांगू लागला.

"खरं?" आता मात्र दलनायकाचा चेहरा चमकू लागला. त्याने सैनिकांना

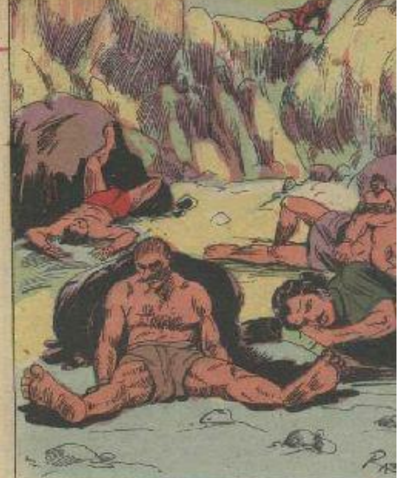
ताबडतोब आपणाबरोबर निघायची आज्ञा दिली अन् समीरला बरोबर घेऊन तो जंगलाच्या दिशेने निघाला.

"समीर! बाळा, रात्रभर तू काही खाल्लं नसशील. आता पुन्हा परतायला किती वेळ लागेल कोण जाणे! थोडंसं खाऊन नीघ नं!" समीरची आई त्याला अडवत म्हणाली.

"नको आई, आता हे काम पुरं करूनच आनन्दाने पोटभर जेवेन मी! उशीर झाला तर आत्ता हातची संधि जाईल बघ." असे म्हणून समीरने आईचा निरोप घेतला.

समीर पुढे अन् त्याच्या मागोमाग दलनायक व त्याचे हत्यारबंद सैनिक चालू लागले. त्यांच्या मागे हातात कुदळी, फावडी अन् हाती लागेल ते घेऊन काही धडधाकट खेडूतही निघाले. त्यांच्याबरोबर गावचा पाटीलही होता. मोठ्या उत्साहाने सावधगिरी बाळगून ते सर्व जंगलात पोचले.

चोरांचा पडाव नजरेच्या टप्प्यात आल्याबरोबर समीरने सर्वांना थांबवले, समोरच्या एका टेकाडावर चढून तो पाहू लागला. सारे चोर अजून बेशुद्धावस्थेतच असल्याचे नीट पाहून घेऊन आनन्दाने त्याने इशारा करून दलनायक व पाटील यांना आपल्याजवळ बोलावून घेतले.

त्यांच्याबरोबर सैनिक व इतर ग्रामवासीही टेकाडापलीकडे उतरले. दलनायकाच्या आज्ञेने सैनिकांनी तेथील वेल वगैरे कापून घेऊन त्यांच्या साह्याने बेशुद्ध चोरांचे हात मागे घेऊन करकचून बांधून टाकले.

नशा उतरल्याबरोबर प्रथम भैरवमलनेच डोळे उघडले. आपल्यासमोर दलनायकाला पाहून तो हैराणच झाला!

"दुष्टा! आता तुझं काही चालणार नाही बघ. मुकाट्याने आमच्याबरोबर नीघ. पळायचा प्रयत्न केलास तर काटेकुटे अन् दगडाधोंड्यातून तुला फरपटत घेऊन जाऊ आम्ही! तुम्हा लोकांचे हातपाय सोलवटले किंवा तुमची सर्व शरीरं कापली

जाऊन केवळ मस्तकंच आमच्या हाती राहिली तरी हरकत नाही. आम्ही राजाला ती मस्तकंच मोठ्या आनन्दाने दाखवू. तेव्हा, सावध! नीटपणे आमच्याबरोबर चला!" दलनायकाने त्याला धमकी देत म्हटले.

भैरवमलने बंधन तोडायचा प्रयत्न केला. तेव्हां दलनायकाने त्याला गुद्दे मारत पुन्हा धमकावले—"मुकाट्याने आलास तर ठीक आहे, नाहीतर तुला अन् तुझ्या साथीदारांना इथेच पुरून टाकू, समजलं?" तो उच्च आवाज त्या डोंगरात प्रतिध्वनित झाला! "समजलं? जलं?" या अवधीत भैरवमलचे इतर साथीदारही एक एक करून शुद्धीत आले. आपली परिस्थिति कळून यायला त्यांना वेळ नाही लागला! चाबूक चालू लागल्याबरोबर सर्वजण उठून पुढे चालू लागले. त्यांच्या मागे पुढे सशस्त्र सैनिक चालत होते. दलनायक, समीर व गावचा पाटील हे तिथे सर्वात पुढे चालत होते.

सगळी वरात समीरच्या गावी पोचली तेव्हां आसपासच्या पंचक्रोशीतून तिथे जमलेले सर्व लोक- हे दृश्य 'आ वासून' पहात राहिले. सारे चोर-डाकू माना खाली घालूनच चालत होते. भोवती जमलेल्या लोकात त्यांच्याकडून लुबाडले गेलेले जे लोक होते, त्यांनी लगेच त्यांना मारायला दगड उचलायला सुरुवात केली. ते पाहून त्यांना ताबडतोब थांबवत समीर म्हणाला—"अरे, थांबा, थांबा! आता हे सर्वजण पकडले तर गेले आहेत ना? राजाच आता त्यांना योग्य ती शिक्षा देईल. तुम्ही लोक शान्त व्हा!"

गाववाल्यांनी लगेच समीरला खांद्यावर उचलून घेत घोषणा द्यायला सुरुवात केली—"समीर की जय!" आणि ते आनंदाने उड्या मारू लागले. गावच्या पाटलाने समीर, दलनायक व सर्व सैनिक यांना मेजवानी दिली.

जेवणानंतर समीरला एका झाडाखालून हलकीशी शीळ ऐकू आली. समीरने तिकडे वळून पहाताच, त्याला एका झाडामागे उभा असलेला अपूर्व दिसला. मोठ्या आनन्दाने समीर त्याच्या दिशेने धावू लागताच अपूर्वने त्याला सावधगिरीचा इशारा दिला. तो पाहून समीरच्या ध्यानात आले की अपूर्व स्वतःच्या बाबतीत गुप्तता बाळगू इच्छित आहे. कोणाला संशय येणार नाही, अशा बेताने मग समीर त्या झाडाकडे गेला. तो अपूर्वला म्हणाला—"तुमचं दर्शन मला आनन्ददायक वाटतं."

"डाकूंना पकडवण्यात तू जे चातुर्य दाखवलंस, त्याचा मला खूप संतोष वाटला. पण ते बिचारे किती दुष्ट असले तरी अखेर ती ही माणसंच आहेत नं? त्यांनाही तहानभूक असतेच! पाटलाला सांगून त्यांच्याही जेवणाची व्यवस्था करव." अपूर्वने समीरला सुचवले.

"जशी आज्ञा! आपल्या म्हणण्याप्रमाणेच सर्व काही करीन देवा!" समीर उत्तरला.

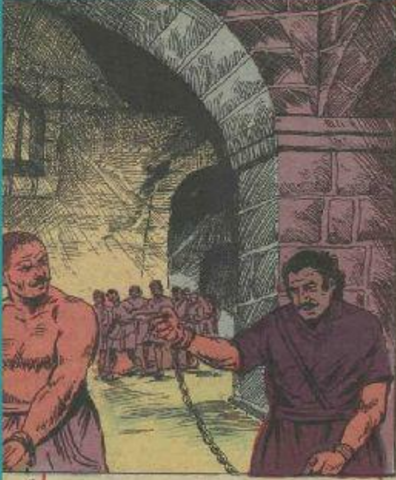
"समीर, मला 'मित्र' म्हण. त्यानेच बरं वाटेल मला." अपूर्व हसत म्हणाला.

* * *

दलनायकाने पकडून आणलेल्या सर्व चोर-दरोडेखोरांना राजाने मृत्युदण्ड सुनावला. त्यांच्या हातापायात लोखंडी साखळ्या अडकवून त्यांना तुरुंगात डांबून टाकण्यात आले. शिक्षेची अंमलबजावणी होईपर्यंत त्यांना ज़िवन्त ठेवता यावे, इतकेच थोडेसे अन्न त्यांना रोज दिले जाऊ लागले. सर्व चोर जिवाची आशा सोडून एका बाजूला माना खाली घालून बसून असत. एकदा एक चोर रागावून बोलला—"भैरव! तुझ्यामुळेच आम्हाला ही परिस्थिती आली आहे."

"काय रे! नावानं बोलावतोस मला? एवढं धैर्य? कालपर्यंत 'मालक, मालक' करत हात जोडत होतास! विसरलास काय? तुमचा नायक आहे म्हटलं!" भैरवनाथ आवेशाने बोलला.

"मला आता काही सुद्धा आठवत नाही, आणि शिवाय तुझ्यामुळेच आता आम्हा सर्वांना प्राणास मुकावं लागणार आहे! आता कशासाठी आम्ही तुला मान द्यावा?" त्या चोराने बेपर्वाईने उलट प्रश्न केला.

"नालायका, अरे चुप बस. आणखी एक शब्द जरी तोंडातून काढलास ना, तर जीवच घेईन बघ तुझा." भैरवमल चिडून ओरडला.

"अरे त्यासाठी तू कशाला कष्ट घेतोस? राजाचे शिपाई ते काम करतीलच की! केवळ आम्हालाच नव्हे, तर तुलाही प्राणास मुकावं लागणार आहे म्हटलं!" त्या चोराने आता जीभ बरीच सैल सोडली होती!

अमर्याद क्रोधाने आता भैरवमल थरथर कांपू लागला. एक साथीदार असं काही बोलला अन् इतर सर्व गप्प बसले.

याचाच अर्थ ते सर्वजण या साथीदाराच्याच बाजूचे असले पाहिजेत! त्याला तर असेही वाटले की त्या एका चोराच्या तोंडून बाकी सर्वजणही हेच बोलत आहेत.

"तुम्हा लोकांची मृत्यूच्या तडाख्यातून वाचायची इच्छा आहे काय?" एक मधुर स्वर तिथल्याच एका कोपऱ्यातून निनादला.

सर्व चोर त्या दिशेने पाहू लागले, पण अंधारात कोणालाच काही दिसेना. पण तिकडेच पहात भैरवमलने विचारले. "कोण आहेस तू?"

"मी......अं...पण तुम्हाला पकडून देण्यात माझाच हात होता." त्या स्वराने माहिती दिली.

"वा:, फारच छान! पकडून दिलंस तूच! अन् सोडवायची गोष्टही तूच करतोयस? आम्हाला वाचवायचा प्रयत्न आता तू कशासाठी करतोयस?"

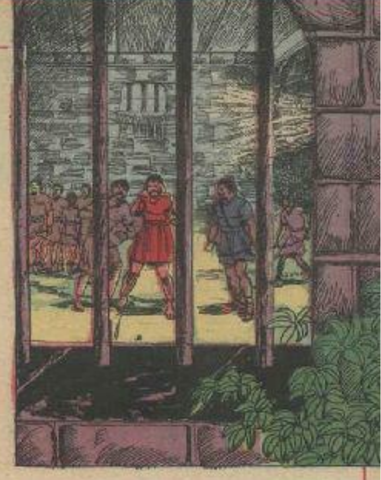
"कारण......अपराध्यांना मृत्युदंड मिळावा, हे मला बरं वाटत नाहीय! अपराध्यांचं हृदयपरिवर्तन व्हावं अशी माझी इच्छा आहे. पापपूर्ण जीवन जगत, दुसऱ्यांना त्रास देत तुम्ही लोक आपलंच आयुष्य कमी करत आहात. असलं जीवन जगण्याने आजपर्यंत कधीच कुणाचं भलं झालं नाहीय, म्हणून मी तुम्हाला पकडून दिलं. पण आता इथून पुढे काही चांगलं काम करून प्रामाणिकपणे जगायचं वचन देत असाल तर मी तुमच्यासाठी राजाकडे शब्द टाकीन, तुम्हाला माफी देववीन." अपूर्व अंधारातूनच बोलला.

चोर थोडा वेळ गप्प राहिले. नंतर सर्व एकाच आवाजात म्हणाले–"आमच्यावर दया कर! आमच्या गळ्यातला फास वाचव. तू म्हणशील तसं वागू आम्ही इथून पुढे!"

"भैरवमल, तुझा काय विचार आहे बाबा?" अपूर्वने विचारले.

यावर एक लांब सुस्कारा सोडत भैरवमल म्हणाला–"माझीही एके काळी इच्छा होती की, सुख-समाधानाचं आयुष्य जगावं. परंतु हळूहळू दुसऱ्यांना त्रास देत पापी जीवन जगायची संवय जडली मला. आता तूच आम्हाला या संकटातून वाचव, यापुढे आजीवन आम्ही तुझ्याच सेवेत राहू."

माझ्या सेवेत नाही–'स्वत:च्या आत्म्याच्या सेवेत' म्हणजे धर्मपथावर आपण चालत रहा. धर्मपथावर चालणारांचा कधीही पराजय होत नाही, त्यांना

अशान्तीला तोंड द्यावं लागत नाही." अपूर्व बोलला.

"मी स्वत:साठी नाही, या सर्वांसाठी दु:खी आहे. यांना सर्वांना सोडून देऊन राजाने मला एकट्यालाच फाशी दिलं तर मी आनन्दाने फाशी जाईन." भैरवमल म्हणाला.

"तुझं हे बोलणंच तुझ्या हृदयपरिवर्तनाचं द्योतक आहे, भैरवमल! तुम्हा लोकांसाठी मी जरूर राजाजवळ बोलेन. तोपर्यंत तुम्ही देवाचं ध्यान करा, म्हणजे तुमच्या मनाला शांति अन् शक्ति मिळेल. आपल्या अपराधांबद्दल त्या जगन्नियन्त्याजवळ क्षमा मागा. तुमचा पश्चात्तापच

तुमचं रक्षण करील." अपूर्वने त्यांना दिलासा दिला.

* * *

अपूर्वने समीरकरवी राजाला सांगितले की सर्व डाकूंना आता पश्चात्ताप झाला आहे. इथून पुढे सन्मार्गाने चालायची त्यांची इच्छा आहे; तेव्हा राजाने त्यांना दया दाखवून मुक्त करावे. पण राजा ते ऐकेना. तो म्हणाला–"या सर्वांनी अनेक निष्पाप, भोळ्या लोकांचा जीव घेतलेला आहे. तेव्हां त्यांना फाशी देणंच न्यायसंगत होईल."

"महाराज, पण मला तर वाटतंय की देवानेच त्यांना माफी दिली आहे." समीर म्हणाला.

"असं? म्हणजे तू देवाचा प्रतिनिधी आहेस तर!" राजा त्याला खिजवत बोलला.

"मी तसं म्हणत नाही महाराज! पण ज्या महापुरुषाने मला चोरांपासून वाचवलं होतं, त्याच्या द्वाराच मी देवाचा संदेश ऐकत आहे." समीर नम्रतेने उत्तरला.

"शाब्बास, मग देवच जर त्यांना वाचवू इच्छित असेल तर तोच एकादा चमत्कार घडवून त्यांना सोडवू शकेल ना?" राजा म्हणाला.

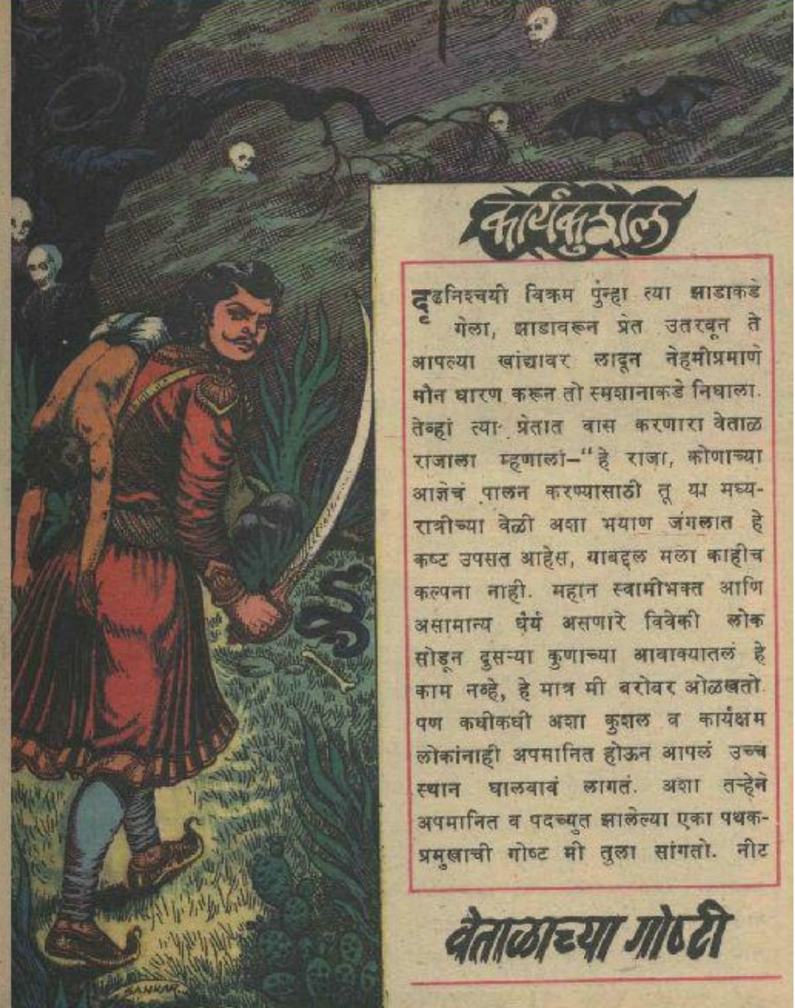
"महाराज, ते चोर बिचारे सध्या पश्चात्तापाच्या आगीत होरपळत आहेत. त्या क्रूर दरोडेखोरांना पश्चात्ताप होणं, हाही एक चमत्कार नव्हे काय?" समीर पुन्हा त्याच नम्र आवाजात बोलला.

यावर मोठ्याने हसत राजा म्हणाला–"तू म्हणतोस ते खरंही असेल कदाचित्! पण मला या गोष्टी पुरेशा नाही वाटत. देवानेच भैरवमल्ला वाचवायचं ठरवलं आहे ना? मग मला विनंती कशासाठी? ज्या दोरीने त्यांना फाशी दिलं जाईल, ती दोरीच एकाद्या विजेसारख्या ज्वालेने तोडून टाकून तो या चोरांना वाचवू शकेल की!"

"अच्छा? राजाला चमत्कारच पहायचा असेल तर तसंच घडेल." अपूर्व गंभीर होत म्हणाला.

(क्रमशः)

कार्यकुशल

दृढनिश्चयी विक्रम पुन्हा त्या झाडाकडे गेला, झाडावरून प्रेत उतरवून ते आपल्या खांद्यावर लादून नेहमीप्रमाणे मौन धारण करून तो स्मशानाकडे निघाला. तेव्हां त्या प्रेतात वास करणारा वेताळ राजाला म्हणाला–"हे राजा, कोणाच्या आज्ञेचं पालन करण्यासाठी तू या मध्यरात्रीच्या वेळी अशा भयाण जंगलात हे कष्ट उपसत आहेस, याबद्दल मला काहीच कल्पना नाही. महान स्वामीभक्त आणि असामान्य धैर्य असणारे विवेकी लोक सोडून दुसऱ्या कुणाच्या आवाक्यातलं हे काम नव्हे, हे मात्र मी बरोबर ओळखतो. पण कधीकधी अशा कुशल व कार्यक्षम लोकांनाही अपमानित होऊन आपलं उच्च स्थान घालवावं लागतं. अशा तऱ्हेने अपमानित व पदच्युत झालेल्या एका पथकप्रमुखाची गोष्ट मी तुला सांगतो. नीट

वेताळाच्या गोष्टी

सावध चित्तानें ती एकून घे, तुझा थोडासा श्रमपरिहारही होईल. असे बोलून वेताळ गोष्ट सांगू लागला–

गिरिपुरचा राजा धूमकेतु हा अत्यन्त क्रूर होता. त्याची राज्य-लालसा अदम्य होती. त्याच्या राज्याजवळच धन-दौलतीनें शिगोशीग भरलेलं कांभोजराज्य होतं. ते हस्तगत करायची धूमकेतूची बरीच जुनी इच्छा होती. पण ते जिकणं सोपं नव्हे हे ही तो जाणून होता. अशातच एक दिवस कांभोज राजकुमारी आपल्या सख्यांसह वनविहाराला गेली असल्याची बातमी त्याला कळली. धूमकेतुने लगेच आपले सैनिक पाठवून तिला पकडले अन् एका गुप्त स्थानी कैद करून ठेवले.

राजा धूमकेतूने यानन्तर एक दूत पाठवून कांभोज राजाला निरोप दिला की- "तुमची कन्या मदालसा सध्या माझ्या ताब्यात आहे. तेव्हा आपण महसूल म्हणून दहा लाख मोहोरा तावडतोब पाठवून द्याव्या. महसूल पाठवलात, की आपल्या कन्येला सकुशल परत पाठवण्यात येईल."

कांभोजच्या वृद्ध मन्त्र्याने हे वृत्त आपल्या राजाला कळवून, त्याने दूताला म्हटले– "आम्ही एक महिन्याच्या आतच महसूल पाठवायची तजवीज करू." आणि त्याने दूताला इतमामाने परत पाठवले.

यावर कांभोज राजा रागावून आपल्या मन्त्र्याला म्हणाला–"आम्ही धन पाठवलं तरी तो दुष्ट माझ्या मदालसेला सुखरूप परत पाठवीलच याचा काय भरंवसा?"

वृद्ध मन्त्री उतरला–"सरकार, मी तसा निरोप अशाकरता दिला की आपल्यालाही अजून थोडा वेळ मिळेल विचार करायला."

राजाने जरा विचार केला. पण काहीच सुचलं नाही, तेव्हा तो म्हणाला–"ठीक आहे. पण आता पुढे काय करायचं?"

"एकादा स्वामीभक्त आणि समर्थ असा गुप्त हेर पाठवून आपण राजकुमारीला कुठं ठेवलंय याचा पत्ता काढून घेऊ." मन्त्री गंभीर होत म्हणाला.

मग राजा अन् मन्त्र्याने तावडतोब, एकमताने ठरवलं, की या कामाला आपल्या गुप्तहेर विभागाचा नायक केशववर्मा हाच अत्यन्त योग्य होईल.

केशववर्मा दुसऱ्या दिवशी सकाळीच रवाना झाला. एक रात्र अन् एक दिवस चालून तो गिरिपुरच्या सरहद्दीवरील नदी-किनारी पोचला. तिथे धूमकेतूच्या सैनिकांचा एक तळ होता. कोळयाच्या वेषात नदी पार करून केशववर्मा राजधानीत पोचला. एक आठवडाभर अनेक प्रकारे प्रयत्न केल्यावर त्याला पत्ता लागला की, नदीकिनारी जंगलात एका जुन्या किल्ल्यात राजकुमारीला कैद करून ठेवलेली आहे. रात्रीच्या वेळी केशववर्मा त्या जंगलात पोचला, अन् आसपास शोध घेऊ लागला. इतक्यात अचानक त्याच्या डोक्यावर जोरदार प्रहार झाला. त्याने लगेच मागे वळून पाहिले, तो मागे हातात मशाल घेतलेला एक शिपाई त्याला दिसला. तो पुन्हा दुसरा प्रहार करणार, तोच केशव-वर्माने त्या शिपायाच्या छातीत आपली तलवार भोसकली. खाली पडता पडता शिपाई जोरात ओरडला, अन् त्यामुळे आणखी काही शिपाई तेथे धावत येऊ लागले.

ते पाहून केशववर्माने शिपायाच्या हाता-तली मशाल घेऊन आसपासच्या वाळलेल्या पाला-पाचोळयाला आणि झाडोऱ्याला आग

लावली. पहाता-पहाता आगीच्या ज्वाळा पसरू लागल्या आणि त्यामुळे तेथे धावपळ सुरू झाली, या परिस्थितीचा फायदा घेऊन केशववर्मा तिथून निसटला आणि तीन-चार दिवसात कांभोजनगरला पोचला.

डोक्याला पट्टी बांधून आलेल्या केशव-वर्माला पाहून राजा अन् मन्त्री आश्चर्य चकित झाले. नंतर त्याची कहाणी ऐकून त्यांना वाईट वाटले. दुसऱ्याच दिवशी कृतसेन नावाचा एक तरूण शिपाई राजाकडे आला व म्हणाला–"मी राजकुमारीला सोडवून आणू शकेन."

राजाचा यावर जराही विश्वास बसेना. तरीही तो म्हणाला–"ठीक आहे! तू केशववर्माला भेटून त्या जुन्या किल्ल्याबद्दल माहिती मिळवून ठेव."

"क्षमा असावी महाराज, पण केशव-वर्माला भेटून फारसा काही उपयोग होईल असं नाही वाटत मला." कृतसेन म्हणाला.

राजा व मन्त्री हे ऐकून त्याच्याकडे आश्चर्याने पाहू लागले–"इतकी गडबड झाल्यानन्तरही धूमकेतूने राजकुमारीला तिथेच ठेवलं नसणार! खरं ना?" कृत-सेनने स्पष्टीकरण केलं.

आता मात्र राजा व मन्त्री समजून चुकले की हा कृतसेन चांगलाच बुद्धिमान आहे. राजा त्याला म्हणाला–"ठीक आहे; तू आता तुला हवा तसा प्रयत्न कर. जाऊ शकतोस तू."

चार दिवसांनी कृतसेन परत आला. पण राजकुमारी त्याच्याबरोबर नव्हती. एकटाच आला होता तो. रागाने राजाने त्याला म्हटले–"मला वाटतं की तू केवळ बुद्धि-हीनच नव्हे, तर भित्राही असला पाहिजेस."

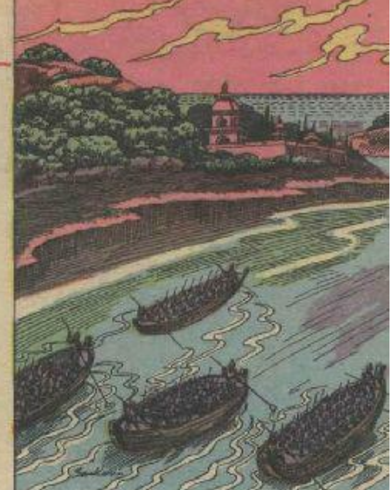
यावर कृतसेन नम्रपणे म्हणाला–"क्षमा असावी महाराज, हे काम पूर्ण करायला मी एकटाच पुरेसा नाही. आपल्या दोन्ही राज्यांच्या सरहद्दीवरील नदी जिथे समुद्राला मिळते, तिथे एका बेटावर धूमकेतूने राजकुमारीला कैद करून ठेवलं आहे; आणि खूपसं सैन्यही तिथे पहाऱ्याला बसवलं आहे. ही गोष्ट आपल्याला न कळवता सरळ तिथे जाणं बरोबर वाटलं नाही मला! कारण तिथे माझाच मृत्यु ओढवला असता तर राजकुमारीच्या ठावठिकाण्याचं रहस्यही माझ्याबरोबरच पुरलं गेलं असतं."

यावर राजा चिडून म्हणाला–"अरे, चल चालता हो इथून!" नन्तर राजाने मन्त्र्याशी चर्चा करून लगेच सेनापतीला बोलावून घेतले. मन्त्र्याने त्याला विचारले–"नदीच्या पात्रामधे असलेल्या त्या बेटावर हल्ला करून राजकुमारीला सोडवून आणणं तुला शक्य होईल का?"

सेनापती तावडतोब उत्तरला–"हो! सहज शक्य आहे महाराज! धूमकेतूला संशय येणार नाही, अशा बेताने आपले शंभर बहादुर सैनिक कोळ्यांच्या वेषात जाऊन त्या बेटाला वेढा घालतील. मग राजकुमारीला सोडवणं अगदी सोपं होईल महाराज."

"ठीक आहे. तुला तुझ्या प्रयत्नात यश मिळालं की निरोप पाठव. मग आपण सैन्य घेऊन जाऊन गिरिपुरवर हल्ला चढवू आणि धूमकेतूचा शेवट करून टाकू." वृद्ध मन्त्री म्हणाला.

मन्त्र्याची कल्पना शंभर टक्के बरोबर ठरली. गिरिपुरचा किल्ला कांभोज सैन्याने

जिंकला आणि स्वत: राजा धूमकेतु युद्धकैदी म्हणून कांभोजच्या कारागृहात दाखल झाला.

या विजयाचा उत्सव साजरा केला जात असताना राजा मन्त्र्याला म्हणाला–"महा-मन्त्री, हा विजयोत्सव चालू असतानाच आपण आपल्या केशववर्माचा सत्कार केला, तर कसं काय होईल?"

मन्त्री यावर म्हणाला–"नाही महाराज, सत्कार करायचा म्हटलं, तर कृतसेनचा करायला हवा, केशववर्माचा नव्हे."

थोडा विचार करून राजा म्हणाला–"तुमचं म्हणणं बरोबर आहे महामन्त्री!" नन्तर मोठ्या थाटाने कृतसेनचा सत्कार केला गेला आणि गुप्तहेर विभागाच्या

अधिकाराच्या जागेवरून केशववर्मांना काढून टाकून ती जागा कृतसेनला देण्यात आली.

गोष्ट इथवर संपवून वेताळाने विक्रमला विचारले – "राजा, कांभोज राजाने मन्त्र्याच्या सांगण्यावरून केशववर्माचा केवळ सत्कारच थांबवला असं नव्हे, तर त्याला त्याच्या पदावरूनही हटवलं; हे बरोबर झालं का? ज्या कृतसेनला एकदा 'भित्रा' म्हटलं होतं, त्यालाच गुप्तहेर खात्याचा प्रमुख नेमून त्याचा सत्कार केला राजाने! हे सर्व असंबद्ध अन् असंतुलित नाही वाटत? एका भित्र्याला जबाबदारीची जागा देणं कितपत उचित झालं? या प्रश्नांचं उत्तर माहीत असूनही दिलं नाहीस तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे होतील हे तुला माहीतच आहे."

यावर राजा विक्रम म्हणाला–"केशववर्मा समर्थ अन् स्वामीभक्त असेलही; पण त्याचा रागीट स्वभाव त्याला मारक आहे. आपल्या प्राणावर बेतलं, तेव्हा त्याने अविचाराने सारं जंगलच जाळून टाकलं. त्यावेळी तो हेही विसरून गेला की राजकुमारी तिथेच आहे; आणि आगीमुळे तिच्या जिवालाही धोका पोचू शकतो. त्याच्या उतावळेपणामुळे कामाची सफलता दूरच, पण समस्या आणखीच गुंतागुंतीची झाली; धूमकेतुने राजकुमारीला दुसऱ्याच गुप्तस्थानी हलवले. पण ही गोष्ट अगोदरच ओळखून कृतसेन राजकुमारीचा बरोबर पत्ता मिळवू शकला आणि त्यामुळेच बेटावर आणि धूमकेतूच्या राज्यावरही हल्ला करण्याचा वृद्ध मन्त्र्याचा बेत सफल झाला. धुमकेतूचे पतनही त्यामुळेच शक्य झाले. मन्त्र्याच्या सल्ल्यावरून राजाने खरी गोष्ट बरोबर ओळखली आणि कार्यकुशल असणाऱ्या कृतसेनचा सत्कार केला."

मग, अशा रीतीने राजाचे मौन भंग झाल्यामुळे वेताळ त्या प्रेतासह पुन्हा एकदा अदृश्य होऊन त्या पूर्वीच्या जुन्या झाडाच्याच फांदीला लटकू लागला.

(कल्पित)

मजेदार पंखा

एका राजाला पंख्यांचं भारी वेड होतं. त्यामुळे त्याने खूपसे तऱ्हेतऱ्हेचे पंखे आपल्यापाशी जमवून ठेवले होते.

एके दिवशी दुपारच्या कडक उन्हाच्या वेळी राजा आपल्या विश्रान्ती-गृहात आराम करत बसला होता. इतक्यात राजवाड्याच्या बाहेरील रस्त्यावरून कोणा पंखेवाल्याची आरोळी ऐकू आली–"मजेदार पंखे, अद्‌भुत पंखेऽऽ पण खूपच स्वस्त! किंमत फक्त पन्नास अशर्फीऽऽ!"

राजानं पंखेवाल्याला बोलावून घेतले.

"कायरे, इतकी जास्त किंमत लावली आहेस? असं काय विशेष आहे तुझ्या पंख्यात?" राजाने त्याला विचारले.

यावर पंखेवाला मोठ्या नम्रतेने बोलला– "हुजूर! इतके खास अद्‌भुत पंखे मी फक्त पन्नास अशर्फींना विकतो आहे. खूप स्वस्तच म्हणायला हवेत खरं म्हणजे!"

"असं? पण दिसायला तर ते इतर सर्वसामान्य पंख्यांसारखेच दिसतायत की! इतके काही खास मजबूत नाही दिसत?" राजा अविश्वासाने बोलला.

"महाराज! आपल्या सारख्यांना फसवायची चूक होईल का माझ्या हातून? इतकं कुठलं धैर्य माझ्यात? मी अगदी खरं सांगतोय की हे पंखे शंभर वर्षांहूनही अधिक टिकतील!" पंखेवाल्याने पुन्हा एकदा खात्री दिली.

एक पंखा घेऊन पन्नास अशर्फी पंखेवाल्याच्या हातावर ठेवत राजा म्हणाला– "पहातोच या मजेदार पंख्याची क्षमता किती आहे ती! पुन्हा महिन्यानंतर माझ्याकडे ये तू!"

"जशी आज्ञा महाराज! पण याचा उपयोग कसा करायचा, ते मला सांगायचंय." पंखेवाला पुन्हा नम्रपणे म्हणाला.

हे बोलणं ऐकून राजाला राग आला. पंखेवाल्याला काही बोलू न देता तो म्हणाला-"अरे, पंखा कसा हलवायचा, हे ही तू मला सांगणार होय? अशी काय महान् विद्या आहे ती! जा तू आता."

नंतर राजा जरा आराम करण्यासाठी बिछान्यावर पडला. आणि नवा पंखा हलवू लागला. एक दिवस पंखा हलवताना त्याची पानं सुटी होऊन खाली पडली अन् दांडाच तेवढा राजाच्या हाती राहिला!

पण एक महिना गेल्यावर खरोखरच तो पंखेवाला बेधडक येऊन हजर झालेला पाहून मात्र राजाला मोठं आश्चर्य वाटलं. वाकून राजाला नमस्कार करत तो म्हणाला- "आज्ञा करावी महाराज! आपल्या आदेशाप्रमाणे महिना पूर्ण होताच मी आपणासमोर हजर आहे."

त्याला पहातच राजाच्या रागाचा पारा खूपच चढला. तो म्हणाला-"अरे तू तर एक नंबरचा लबाड प्राणी दिसतोस." अन् तो तुटका दांडा त्याने पंखेवाल्यासमोर धरला.

हे सर्व पाहूनही जरासुद्धा न घाबरता पंखेवाला म्हणाला-"महाराज, क्षमा असावी मला. पण मी आपल्याला प्रथमच सांगितलं होतं की हा पंखा जरा विशेष असा आहे, याचा उपयोग नीट व्हायला हवा. पण आपण माझ्या सांगण्याकडे लक्षच दिलं नाहीत, म्हणूनच याची अशी अवस्था झाली."

"असं? कसा उपयोग करायला हवा होता याचा?" राजाने चिडून विचारलं.

"महाराज हा विशेष पंखा आहे नं, म्हणून हा हाताने न हलवता नुसताच पकडून आपलं डोकं त्याच्यापुढे हलवायचं." पंखेवाला उत्तरला.

राजा तसा मोठा विनोदप्रियही होता. त्यामुळे खो खो हसत तो म्हणाला-"वा खूप! पंख्याच्या बाबतीतलं तुझं ज्ञान अद्भुत खरं. माझ्याकडे अनेक पंखे आहेत. मी तुला त्यांचा रखवालदार म्हणून नेमतो." असं बोलून राजाने त्याला आपल्याकडे नोकरी दिली.

चांदोबा पुरवणी-३१

महान् स्वप्नदर्शी भारत

समर्पणाची भावना

भारताच्या स्वातन्त्र्य-लढ्यात, निरनिराळ्या क्षेत्रांतील अनेक व्यक्तींनी 'नेता' म्हणून काम केले. अशा प्रकारे प्रजेचे आदरस्थान बनणाऱ्या व्यक्तींपैकी एक होत्या प्रसिद्ध कवयित्री श्रीमती सरोजिनी नायडु.

कविकोकिळा सरोजिनि नायडु यांचे वडील अघोरनाथ नायडु हे हैद्राबादच्या निजाम कॉलेजचे प्रिन्सिपॉल होते. सरोजिनीदेवींचा जन्म १८७९ मधे हैद्राबाद येथे झाला. लहानपणापासूनच त्यांच्यात समाज-सुधारणेची भावना दिसून येत असे. यामुळेच त्यांनी डॉ. गोविन्दराजुलु नायडु यांच्याशी आंतरवर्णीय विवाह केला. १९२५ मधे त्या भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसच्या अध्यक्ष म्हणून निवडल्या गेल्या.

श्रीमती सरोजिनीदेवी भारताचे पूर्वीचे वैभव व कीर्ती याबाबतीत मोठे प्रभावपूर्ण भाषण करत असत, आणि अशा प्रकारे प्रजेच्या मनात त्या नवा उत्साह आणि सद्यःपरिस्थितीबद्दल उद्वेग जागवत असत. आपल्या राजकीय जीवनाचा प्रारंभ करताना त्यांनी प्रजेला अशी शपथ घ्यायला लावली की- "पर्वत व नक्षत्रे यांना साक्षी ठेवून आम्ही अशी प्रतिज्ञा करतो की, आम्ही सर्व मिळूनमिसळून पुढे जात राहू. आमचे विचार व वचन, आमची ताकद व सामर्थ्य या सर्वांचा आम्ही आमची मातृभूमि व तिचे सौभाग्य यासाठी उपयोग करू."

तुम्हाला माहीत आहे?

१. मूल जन्मल्याबरोबर त्याला शिपाई किंवा शिकारी बनवण्याची प्रथा आपल्या देशात कोठे आढळते?

२. जगातील सर्वात अधिक उंचीचा धबधबा कोणता?

३. व्हेनिस शहरात आढळणाऱ्या 'गोंडोला' सारख्या लांब नावा आपल्या देशात कोठे वापरल्या जातात?

४. श्रवणबेळगोळची गोमतेश्वराच्या मूर्तीची उंची आणी कुतुबमिनारची उंची यात कसले साम्य आहे?

[पान ३६ पहा]

महालक्ष्मी

देव-दानवांनी अमृत मिळवण्यासाठी मन्दार पर्वताची रवी व वासुकीची दोरी करून क्षीरसागर घुसळला. हे मंथन संपले तेव्हा त्यातून प्रथम हलाहल बाहेर पडले. नंतर अमृत निघण्यापूर्वी अनेक दिव्य वस्तूंबरोबरच महालक्ष्मीचाही उद्भव झाला. क्षीरसागरतनया लक्ष्मी-देवीला, मानवाने आशा करावी अशा सव प्रकारच्या संपत्तीची अधिष्ठात्री देवी मानले जाते. भक्त या लक्ष्मीची अनेक रूपात पूजा करतात. वैकुण्ठातील स्वर्ग-लक्ष्मी, घराघरातील गृहलक्ष्मी, शेतकन्यां-कडून पुजली जाणारी धान्यलक्ष्मी, व्यापाऱ्यांची वाणिज्य-लक्ष्मी आणि वीर-बहादुरांची आराध्यदेवी विजय लक्ष्मी ही सर्व या महालक्ष्मीचीच रूपे होत.

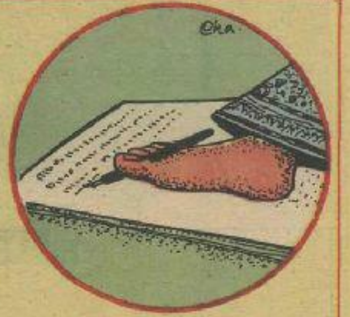
भारतात सर्वत्र कोणत्या ना कोणत्या रूपात महालक्ष्मीची आराधना केली जाते. निरनिराळ्या वेळी निरनिराळ्या ठिकाणी महोत्सव साजरे केले जातात. महा-लक्ष्मीची मोठ्या भक्तिभावाने पूजा केली जाते.

कमलपुष्प हे लक्ष्मीचे फार आवडते फूल मानले जाते.

चांदोबाच्या बातम्या

मुलींची प्रतिभा

नुकत्याच झालेल्या दहावीच्या परिक्षेत दोन मुलींनी सर्वांचे लक्ष आपल्याकडे आकर्षित करून घेतले. त्यांच्यात असे कोणते वैशिष्टय आहे बरे? एक आहे मौसमी चटर्जी नामक बंगाली मुलगी! हिचे वय केवळ आठ वर्षे आणि सात महिने इतके असून तिने दहावीचे पेपर्स लिहून आपल्या अद्भुत् स्मरणशक्तीची चुणूक दाखवली आहे. दुसरी आहे महाराष्ट्रातील सुनीता कजरू सावन्त. या मुलीला दोन्ही हात नसल्यामुळे तिने आपले पेपर्स पायाच्या बोटांनी लिहिले. पेपर लिहिण्यासाठी तिला इतरांपेक्षा अर्धा तास अधिक वेळाची सवलत दिली गेली होती. तरीही तिने इतरांप्रमाणेच तीन तासात प्रत्येक पेपर लिहून पूर्ण केला.

अविश्वास

अँटनी अँडरसन नावाचा एक आठ वर्षांचा मुलगा अमेरिकेतील बारक्राफ्ट एलिमेंटरी स्कूलमधे शिकत आहे. एकदा अमेरिकेचे अध्यक्ष जॉर्ज बुश त्या शाळेला भेट द्यायला गेले होते. आपल्या शेजारी उभ्या असलेल्या जॉर्ज बुशना अँडरसन 'अध्यक्ष' मानायला तयार नव्हता. आपणच अध्यक्ष आहोत असा त्याला विश्वास वाटावा म्हणून त्यांनी मुलाला आपला फोटो असलेले आपले ड्रायव्हिंग लायसेन्स दाखवले, आणि शाळेच्या फाटकाबाहेर उभ्या असलेल्या आपल्या कारकडे निर्देश केला. तरीही जणू काही 'हा पुरावा पुरेसा नसल्याच्या' भावनेने अँडरसन अध्यक्ष बुश यांच्याकडे पहातच राहिला!

साहित्य सोनियाचिया खाणी

१. भास्कराचार्यांनी आपण लिहिलेल्या ग्रंथाच्या पहिल्या अध्यायाला आपल्या मुलीचे नाव दिले होते. त्या मुलीचे नाव काय? आणि त्या ग्रंथाचे नाव काय?
२. साहित्यासाठी नोबेल पुरस्कार मिळवणारा सोविएत रशियाचा पहिला लेखक कोण?
३. सर सी. व्ही. रामन यांना एक पुस्तक लिहिण्यासाठी फुलांमुळे प्रेरणा मिळाली. त्या पुस्तकाचे नाव काय?
४. 'दि लास्ट मॅन इन युरोप' नावाचे पुस्तक अगोदर आणखी एका नावाने प्रकाशित झाले होते. पहिले नाव काय होते, व त्याचा लेखक कोण?
५. मेरी एन इव्हान्स, एरिक ब्लेअर–ही दोन प्रसिद्ध लेखकांची खरी नावे आहेत. लेखक बनल्यानंतर ते कोणत्या नावांनी प्रसिद्ध झाले?

उत्तरावली

तुम्हाला माहीत आहे?

१. कर्नाटकातील कूर्ग प्रान्तात जेव्हा मुलगा जन्मतो, तेव्हा त्याच्या हाती चिमुकले धनुष्य व बाण दिला जातो. आणि बंदुक डागली जाते.
२. कर्नाटकातील 'जोग' धबधबा. याचे पाणी २५३ मीटर इतक्या उंचीवरून खाली पडते.
३. काश्मिरमधील 'डाल लेक' मध्ये उपयोगात आणले जाणारे शिकारे.
४. पहिल्याची उंची आहे १७ मीटर व दुसऱ्याची ७१ मीटर.

साहित्य

१. लीलावती; सिद्धान्त शिरोमणी.
२. मिखाइल शोकोलोव्ह; १९६५ मध्ये.
३. रंगांच्या बाबतीत माहिती देणारा ग्रंथ– 'दि फिजिऑलॉजी ऑफ व्हिजन'
४. १९८४, जॉर्ज ऑर्वेल.
५. जॉर्ज इलियट, जॉर्ज ऑर्वेल.

जगातल्या पौराणिक कथा–५

पर्सिअस व आन्द्रोमेदा

[मागील अंकावरून पुढे]

धाडसी पर्सियसने मेंडुसा भुताचा अन्त केला आणि तिचे शिर घेऊन परत येत असताना, समुद्रकिनाऱ्यावर एका सुन्दर तरुणीला–आन्द्रोमेदाला–गिळायला येणाऱ्या विचित्र प्राण्याला मारून टाकून तिचेही रक्षण केले. त्यामुळे आन्द्रोमेदाच्या आई-वडिलांनी पर्सियसशी तिचा विवाह करून दिला.

विवाहाचा विधि पूर्ण झाल्यानन्तर आन्द्रोमेदाचा एक नातेवाईक युवराज फिनियस याने आपल्या मित्रांच्या मदतीने आन्द्रोमेदाचे अपहरण करायचा प्रयत्न केला; पण तो विफल झाला. कारण त्यावेळी पर्सियसने मेंडुसाचे मस्तक त्यांच्यापुढे धरले, आणि त्यामुळे त्या सर्वांचे दगडात रूपान्तर झाले.

नन्तर पर्सियस आपली नववधू आन्द्रोमेदा हिला बरोबर घेऊन आपल्या आईला भेटायला सेरिफोज बेटावर पोचला. नेमक्या त्याच वेळी तेथील राजाच्या अत्याचारापासून आपली सुटका करून घेण्यासाठी त्याची आई धावत सुटलेली होती. वेळेवर पोचलेल्या पर्सियसने तिच्या पाठलागावर असणाऱ्या राजासमोर मेंडुसाचे मस्तक धरून त्याचेही एका शिळेत रूपान्तर घडवून आणले.

यानन्तर मेडुसाच्या मस्तकाचा आणखी काही उपयोग करायचा विचार नसल्यामुळे पर्सियसने मन्दिरात जाऊन ते देवी मिनर्व्हाला अर्पण करून टाकले. इथून पुढे आपल्या स्वतःच्या शक्तीवरच विसंबायचे त्याने ठरवले. मन्दिरात आणखी काही दिवस ध्यान-धारणेत घालवून नन्तर आपले राज्य अर्गोस येथे निघून जाण्याचा त्याने निश्चय केला.

आपली आई आणि पत्नी आन्द्रोमेदा यांना बरोबर घेऊन पर्सियस अर्गोसकडे निघाला. अगदी शैशवावस्थेत असता-नाच त्याला आपल्या आजोबांनी त्याच्या आईसह समुद्रात सोडून दिले होते. पण आता तो एका सुन्दरशा नावेत बसून आपल्या जन्मस्थानाकडे परत निघाला होता. तोपर्यंत त्याची कीर्ति चारही दिशांना पसरलेली होती.

त्याची नाव लारिसा तटावर पोचली. तेथील राजा त्यांचे सादर स्वागत करण्यासाठी पुढे आला. राजाने आपल्या वडिलांच्या स्मृतिप्रीत्यर्थ एक उत्सव साजरा करायचे ठरवले होते. राजाबद्दल असणारा आपला आदर प्रदर्शित करण्यासाठी उत्सवात होणाऱ्या खेळांच्या स्पर्धेत भाग घ्यायचे पर्सियसने ठरवले.

उत्सवातील एका स्पर्धेत पर्सियसने एक खूप वजनदार व घट्ट असलेले दगडाचे चाक गरागरा फिरवून खूप दूर फेकून दिले. पण ते खुणेपेक्षा खूपच पुढे जाऊन तेथून जाणाऱ्या एका माणसाच्या अंगावर पडले.

मरून गेला तो माणूस दुसरातिसरा कोणी नसून पर्सियसचा आजोबा – अर्गोसचा राजा खुद्द अक्रियसच होता! आपला नातू परत येत असल्याची खबर ऐकून, त्याच्यापासून आपला जीव वाचवण्यासाठी अक्रियस लारिसा बेटावर निघून आला होता. पण विधिलिखितापासून तो वाचू शकला नाही. पर्सियसने फेकलेल्या चाकामुळेच त्याचा मृत्यु घडून आला व ज्योतिषांची भविष्यवाणी अखेर खरी झाली.

यानन्तर पर्सियस अर्गोसला गेला. पण आपल्याच हातून आपल्या आजोबांचा मृत्यु झाल्याच्या दुःखामुळे त्याने सिंहासनावर बसायला नकार दिला.

पर्सियसने नन्तर मॅसिनल नावाच्या नवीन शहराची स्थापना केली आणि तेथे राहून त्याने राज्य संभाळले. आन्द्रोमेदासह त्याने चिरकाल 'प्रजारंजक' म्हणून कीर्ति मिळवली.

पर्सियसच्या मृत्युनन्तर त्याची प्रजा त्याला 'दैवी अंशापासून उत्पन्न झालेला माणूस' समजून त्याची पूजा करू लागली. त्याची एक मूर्तीही बनवून त्यांनी तिची स्थापना केली. ती मूर्ति त्या प्रान्ताचे एक आकर्षण बनून राहिली.

पर्सियसच्या पुत्रांपैकी एकाचे नाव पेर्सस असे होते. त्याने फारस देशाची स्थापना केली. फारसी लोकांना त्यामुळे पेर्ससची संतति मानले जाऊ लागले. अनेक कथा-काव्य व नाटकां-द्वारा पेर्सियसची कथा कित्येक लोकांना प्रेरक ठरली. श्री अरविन्द यांनीही पर्सियस नाटक रचले आहे.

मंत्री मिलन

गोष्ट जुन्या काळातील आहे. कोसल देशावर राजा चित्रध्वज राज्य करीत असे. त्याचा सुबुद्धि नावाचा एक मंत्री होता. आपला मंत्री दुराचारी आहे हे जाणायला राजाला फार वेळ लागला नाही. तरी पण हे आपल्याला जसं काही माहीत नाही असं भासवीत राजा एकाद्या सुयोग्य मंत्र्याच्या शोधात राहिला. शेवटी एका गावी एक गुरुकुल चालवणारा युवक मिलन राजाला मंत्री-पदासाठी योग्य वाटला. राजाने आपल्या मनातील गोष्ट एका पत्रा द्वारे मिलनला कळवली.

पत्र वाचून मिलनला मोठं आश्चर्य वाटलं. तो लगेच राजधानीच्या वाटेला लागला. चित्रध्वज राजाला भेटून त्याने सांगितले–"राजन्, गुरुकुल चालवण्याचे काम मी मोठ्या संतोषाने करीत आहे. राजनीतीकडे माझा ओढा नाही, नि मला ती आवडत ही नाही. आपल्याला हे पत्र लिहून कळवणं मला योग्य वाटलं नाही, म्हणून मी स्वतःच आपल्याकडे आलो. माझी मंत्री बनण्याची इच्छा नाही. महाराज, आपण मला क्षमा करावी."

यावर राजा चित्रध्वज म्हणाला–"तुम्हाला अधिकार-पदाची लालसा नाही. तुमच्या सारखा माणूसच मंत्री बनायला सर्वस्वी योग्य. माझा मंत्री सुबुद्धि अधि-काराच्या मोहानेच दुर्वर्तनी नि दुराचारी बनला आहे. पैशांच्या लालसेने तो जन-कल्याण विसरला. म्हणूनच मी त्याला काढून टाकू इच्छितो. प्रजेच्या कल्याणासाठी आपण मंत्री-पद स्वीकारावं असं मला वाटतं. नालायक व दुर्वर्तनी लोक शोधून काढून त्यांना नोकरी वरून काढून टाकणं योग्य. अधिकार-पदावर सुयोग्य व्यक्तींची नेमणूक करणं इष्ट. आपले गुरुकुल

व्यवस्थित चालू राहील यासाठी मी योग्य ती व्यवस्था करीन."

मिलन राजाची आज्ञा नाकारू शकला नाही, त्याने मंत्रीपद स्वीकारलं!

मिलनला मंत्री बनवून राजाने आपल्याला पदच्युत केलं याचं सुबुद्धीला मोठं आश्चर्य वाटलं. हे त्याला अमळ अगोदर कळतं, तर त्याने आपल्या चुका सुधारण्याचा प्रयत्न केला असता. पहिल्याच दिवशी मिलनने सुबुद्धीच्या अनेक चुका शोधून काढल्या नि त्याला त्यांबाबत स्पष्टीकरण विचारलं.

काय उत्तर द्यावं हे सुबुद्धीला सुचेना. तो म्हणाला–"चुका झाल्या हे तर खरं! पण माझा काही अपराध नाही. आपल्या हाताखालच्या अधिकाऱ्यांवर मी विश्वास ठेवला. काही निवडक गोष्टी सोडल्या, तर माझ्या हाताखाली काम करणारे अधिकारीच सर्व कारभार चालवीत आहेत." असे सांगून सर्व चुका त्याने दुसऱ्यांच्या माथी मारल्या.

सुबुद्धीच्या हाताखाली जवळ जवळ शंभर अधिकारी होते. सर्वांना भेटून मिलनने विचारले. सर्व जण म्हणाले–"आमच्याकडे जी कामं सोपवली ती आम्ही सर्वांनी केली. काही चूक असली तर मंत्रीमहाशयांची!"

"याचा अर्थ असा की मन्त्र्याने अनेक अपराध केले आहेत. हा मोठा स्वार्थी नि दुष्ट दिसतो आहे. मन्त्र्याचे अपराध सिद्ध करण्यासाठी तुमच्या जवळ काही पुरावे आहेत?" मिलनने अधिकाऱ्यांना विचारले.

"एकच नाही, अनेक! मंत्री सुबुद्धीचे अपराध उघडकीस आणण्यासाठी आमच्या पैकी प्रत्येका जवळ शेकडो पुरावे आहेत." एका अधिकाऱ्याने माहिती पुरवली.

"ठीक आहे. उद्या आपण सर्व जण असेच बसू. मग मी सुबुद्धीसाठी मला पाहिजे ते सर्व जाणून घेईन." असं सांगून मिलनने सर्वांना रवाना केले.

नंतर मिलन सुबुद्धीला घेऊन राजाकडे आला नि राजाला निवेदन केलं–

"महाराज, सुबुद्धीने आपल्या हाताखाली असलेल्या अधिकाऱ्यांवर सत्ता गाजवली, पण त्यांचं प्रेम संपादन केलं नाही. आणि म्हणून तो खुर्चीवरून खाली उतरताच खालचे सर्व अधिकारी त्याच्या विरुद्ध बोलू लागले."

राजाने विचारले–"मग याला आता कोणती शिक्षा करायची बरं?"

मिलन उत्तरला–"प्रभु, ते आपण आता उद्या पाहू."

शंभर सरकारी अधिकाऱ्यांशी मिलन काय प्रश्नोत्तरे करतो हे राजाला पहायचं होतं. म्हणून दुसऱ्या दिवशी राजा ही मिलन बरोबर बसला. राजा नि मिलन राजवाड्यातील एका दालनात बसले आणि त्यांनी एकेका अधिकाऱ्याला बोलवलं.

पहिला अधिकारी आला. मिलन त्याला म्हणाला–"माजी मंत्री सुबुद्धि बद्दल तुला जे काही सांगायचंय ते सर्व सांग."

लगेच तो अधिकारी सुबुद्धीच्या कुकर्मांचा पाढा वाचू लागला. त्याला मधेच थांबवून मिलन म्हणाला–"हे सगळं ऐकायची माझी मुळिच इच्छा नाही. सुबुद्धि बद्दल काही चांगलं सांगण्यासारखं तुझ्याजवळ असलं तर ते मला पाहिजे. नाही तर तू जाऊ शकतोस."

तो अधिकारी काही ही सांगू शकला नाही. तेथून परत फिरला. यानंतर असेच आणखी काही अधिकारी आले नि परत

गेले. त्यांच्यापैकी दहा अधिकाऱ्यांनी सांगितलं की सुबुद्धि मध्ये काही चांगले गुण ही आहेत. प्रमुख गुण म्हणजे आपल्याला पाहिजे असतील ती कामे सुबुद्धि आपल्या अधिकाऱ्यांना समजाऊन सांगून अथवा धाकदपटशा दाखवून करून घेतो.

सर्व जण गेल्यावर मिलन राजाला म्हणाला–"महाराज, ज्या दहा अधिकाऱ्यांनी सुबुद्धीत काही गुण पाहिले त्यांना फक्त कामावर ठेवावे, बाकीच्या नव्वदांना काढून टाकावे. इतकंच नव्हे, तर माजी मंत्री सुबुद्धि याला तुरुंगातील कैद्यांवर देखरेख करण्याचं काम द्यावं. त्या अधिकार-पदावर तो चांगले काम करील."

राजाने आश्चर्याने विचारले-"हा निर्णय कसा काय घेतला आपण? अपराधी सुबुद्धीला एक अधिकारी बनवण्याची आपण शिफारस करीत आहात! आणि त्याच्या आज्ञांचं पालन करणारांना काढून टाकायचं म्हणता? हा कुठला तुमचा न्याय?"

यावर हसत मिलनने आपल्या निर्णयाचे समर्थन केले-"प्रभु, सुबुद्धीने अपराध केला असणे शक्य आहे. पण त्याच्या हाताखाली काम करणाऱ्या कोणी ही त्याबाबत आपणाकडे तक्रार केलेली नाही. याचा अर्थ असा की त्याने सर्वांना धाकात ठेवले होते. यालाही माणसाच्या ठिकाणी काही योग्यता असावी लागते. या योग्यतेचा आपण उपयोग करून घेतला पाहिजे. आपल्या हाताखाली काम करणाऱ्या माणसांना समजाऊन सांगून वा धाकदपटशा दाखवून काम करून घेण्याची योग्यता त्याच्यात आहे हे आपण कबूल करावे. तुरुंगातील अधिकारी म्हणून तो काय करीत आहे, इकडे मी लक्ष ठेवीन. त्याच्याकडून अनेक कैद्यांत सुधारणा घडवून आणता येईल. या नोकरीमुळे सुबुद्धीला आपला बराच वेळ कैद्यांबरोबर काढावा लागेल. हीच त्याला पुरेशी शिक्षा आहे. आता या नव्वद अधिकाऱ्यांची गोष्ट पहा. यांना आपल्या पुढील माणसात फक्त दोष तेवढे दिसतात. दुसऱ्यातील गुण पाहण्याची त्यांना सवयच नाही. अशा लोकांना अधिकारी बनण्याचा हक्कच नाही. म्हणून माझ्या योजनेनुसार प्रजेला जरा ही उपयोगी न पडणाऱ्या या नव्वद अधिकाऱ्यांना नोकरी वरून काढून टाकणेच योग्य आहे."

प्रशंसेच्या सुरात राजा चित्रध्वज म्हणाला-"मला वाटलं होतं त्याहून अधिक योग्यता आहे आपली! आपण खरोखरीच आदर्श मंत्री व्हाल, यात मला संशय नाही."

यानंतर मंत्री मिलन याच्या योग्य सल्ल्यानुसार राजा चित्रध्वज अनेक वर्षे सुखा-समाधानाने राज्य करीत राहिला.

हनुमानाने लंका नगरीत प्रवेश केला तेव्हा त्याला विविध प्रकारचे राक्षस दिसू लागले. याग-दीक्षेत राहणारे, जटा धारण करणारे, डोक्यावरील सर्व केस सफाचट केलेले, बैलाचे कातडे पांघरलेले, अभिचार होम-हवन करून शत्रूं वर आक्रमण करणारे, निरनिराळी शस्त्रे धारण करून इतस्ततः संचार करणारे, विकृत आकारवाले, काळे आणि ठेंगू असे, सुपासारखे आपले मोठे कान हलवणारे, हातात ध्वजा घेऊन भटकणारे असे अनेक प्रकारचे राक्षस तेथे हनुमानाने पाहिले.

रात्र संपत चालली होती. आकाशात चन्द्र चमकत होता. हनुमान थेट रावणाच्या प्रासादात जाऊन पोचला. तेथे सुंदर स्त्रिया मधुर संगीत अलापीत होत्या. काही जणी आपल्या शरीरावर चन्दनाचा लेप लावीत होत्या. काही आडव्या होऊन आराम करीत होत्या.

त्या स्त्रियात मनुष्यांसारखी दिसणारी सीता कोठे तरी दिसेल अशा आशेने हनुमान त्या सर्वांना लक्षपूर्वक पहात राहिला. पण त्याला तेथे अशी स्त्री कोठे ही दिसली नाही. हनुमान मनातल्या मनात निराश झाला. कामरूपी हनुमानाने लंकेत मन मानले तसे भ्रमण केले नि पुन्हा रावणाच्या प्रासादात परत आला.

रावणाचा महाल हनुमानाला मोठा अद्भुत दिसला. चांदीच्या बनवलेल्या या भवनात सर्वत्र सजावट सोन्याची होती.

१२. हनुमानाला सीता दिसली !

दारांवर रंगीबेरंगी तोरणे दिसत होती. उत्तम जातीचे हत्ती आणि घोडे मधून मधून दिसत होते. महापराक्रमी राक्षस रावणाच्या महाला र पहारा देत होते. राक्षस स्त्रिया व पुरुष आपापल्या कामांसाठी इकडे तिकडे हिंडत होते. तेथील सर्व हालचाली मोठ्या अजब दिसत होत्या. सर्वत्र आबादी-आबाद होती. तो महाल इन्द्र-भवनासारखा दिसत होता आणि लंका नग-रीच्या एकाद्या आभूषणासारखा दिसत होता.

हनुमान या महालात फिरून बारकाईने सर्व काही पहात होता. रावणाच्या महाला-तील पलंग, मेज, बैठका, भांडी, फुलदाण्या वगैरे सर्व सोन्याचे बनवल्यासारखे दिसत होते. पंच-रत्न-जडित खिडक्यातून पक्षांचे पिंजरे टांगलेले होते. हनुमानाला तेथे पुष्पक विमान ही दिसले. ते प्रथम कुबेराचें होते. त्यावर पृथ्वी, फुलझाडे, कमळांनी भरलेली सरोवरे आदि दृष्ये कोरलेली होती तो त्यात रंग भरलेले होते. ते विमान फारच विशाल होते. ज्यांची बसण्याची इच्छा असेल त्या सर्वांना या विमानात जागा मिळे असे म्हणतात. एकाद्या भव्य घरापेक्षा ही मोठ्या या विमानाकडे पाहून हनुमानाला आश्चर्य वाटले. तो तसाच रावणाच्या महालात इकडे तिकडे भटकत राहिला. अशा रीतीने बराच वेळ हिंडून महाल पाहिल्यावर ही संपूर्ण भवन पाहिल्याचे समाधान हनुमानाला वाटले नाही. अशा रीतीने भरपूर भटकून ही हनु-मानाला सीता मात्र कोठे ही दिसली नाही.

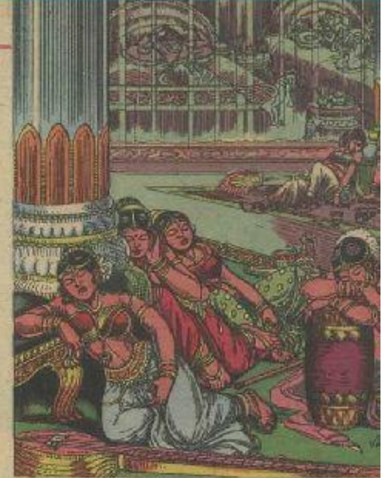
रावणाच्या विशाल प्रासादातील कोपरा अन् कोपरा हनुमानाने पाहिला. रावणाच्या बायका ज्या अंतःपुरात रहात असत तेथे ही हनुमान पोचला. रावणाकडील स्त्रियात काही राक्षसिणी होत्या, काही राजकुमारींना रावणाने आपल्या पराक्रमाने जिंकलेले होते, आणि काही अशा होत्या, की त्यांनीच रावणावर प्रेम केलं होतं, नि रावणाची पत्नी होऊन त्याच्याकडे आल्य होत्या. सर्वत्र भरपूर प्रकाश देणारे दीप प्रज्वलित होते.

रावणाच्या अंतःपुरातील अनेक स्त्रिया गाढ झोपी गेल्या होत्या. त्या रंगी-बेरंगी रेशमी वस्त्रे नेसून, विविध रत्नजटित अलंकार परिधान करून वेलबुट्टी काढलेल्या गालीच्यांवर पहुडल्या होत्या. त्यांच्या गळ्यांत सुगंधित पुष्पमाला शोभायमान होत्या. जवळ जवळ अर्धी रात्र सरली होती, त्यामुळे काही जणी तिथेच बसल्या बसल्या निद्रा-सुख अनुभवीत होत्या. हनुमानाने एक अद्भुत सुंदर दृश्य त्या ठिकाणी पाहिले.

हनुमानाने लक्ष देऊन सर्वांच्या चेहऱ्यां-कडे पाहिले. एका विशाल शय्येवर झोप-लेल्या रावणाला ही त्याने पाहिले. रावणाच्या हातांची बोटे पाच महासर्पां-सारखी दिसत होती. त्याने आपल्या शरीरावर रक्तचंदन लावलेले होते. विशालकाय रावण घोरणाऱ्या एकाद्या सोन्याच्या पहाडासारखा दिसत होता. त्याने शरीरभर विविध अलंकार धारण केलेले होते.

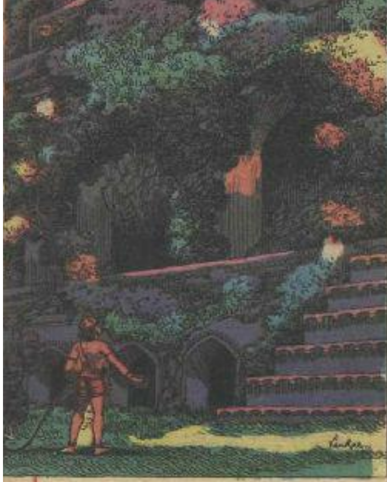
रावणाप्रमाणेंच त्याची पत्नी मंदोदरी पण एका शय्येवर झोपलेली होती. तिचं सौंदर्य, अवयवांची ठेवण नि कोमलता पाहून हनुमानाला आनंद झाला—कदाचित् हीच तर सीता नसेल ना!

पण दुसऱ्याच क्षणी त्याचा संतोष नाहीसा झाला. रामाचा विरह झालेली सीता असा

साज-शृंगार कसा करील? आणि निद्रा-सुख ही तिच्या नशिबात कोठले? सुखाने खाऊन-पिऊन ती अशी सुंदर व स्वस्थ कशी दिसू शकेल? एकाद्या पर-पुरुषाची पत्नी बनून ती कशी राहू शकेल! नाही, नाही. ही सीता असणे शक्यच नाही. असा ठाम निश्चय करून हनुमान तेथून पुढे निघाला.

सीतेचा शोध घेण्यासाठी हनुमान सर्व वृक्ष नि लताकुंज पहात राहिला. सर्व चित्रशाळा त्याने धुंडल्या. त्याच्या मनात एक शंका निर्माण झाली. सीतेला कदाचित् मृत्यु तर आला नसेल? आपल्याला वश न झाल्यामुळे या दुष्ट रावणाने सीतेचा अंत तर केला नसेल? अथवा

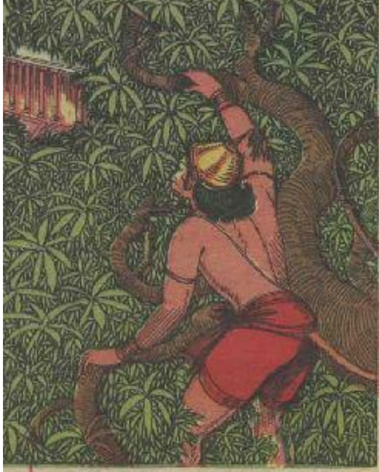
या भयंकर राक्षसींना पाहून सीता घाबरून तर मृत्युमुखी पडली नसेल ना? सुग्रीवाने दिलेली मुदत संपून आता बरेच दिवस गेले होते. सीतेला पाहिल्यावाचून परत जाणं कसं शक्य आहे! जर असाच परत गेलो तर सर्व जण विचारतील—लंकेत जाऊन काय मिळवलंस तू? कोणत्या कामगिरीवर गेला होतास? लोकांनी असे प्रश्न विचारले तर काय उत्तर देऊ त्यांना?

काही असलं, तरी नुसता विचार करून काय मिळणार? म्हणून हनुमान दूर-दूरच्या ठिकाणी सीतेचा शोध घेण्यासाठी निघाला. तो पाताळात गेला, जंगलातून हिंडला, विहिरींतून उतरून पाहिलं. अनेक राक्षस स्त्रिया त्याला दिसल्या, पण सीता त्याला कोठे ही दिसली नाहीं. सुंदर स्त्री पाहिली की त्याच्या मनात आशा निर्माण होई, पण जेव्हा त्याला समजे की ही सीता नाही, तेव्हा तो निराश होऊन जाई. रावण जेव्हा सीतेला पळवून घेऊन जात होता, तेव्हा झटापटीत ती खाली तर पडली नाही? समुद्रात पडून तिने जलसमाधि तर घेतली नसेल? अथवा रामाच्या विरहाने व्याकुळ होऊन तिने प्राण तर सोडला नसेल?

हनुमानाने मनातल्या मनात निश्चय केला की जर सीता सापडली नाही तर आपण इथेच समुद्र-किनारी चिता रचून तीत प्राणार्पण करायचं! त्याच्या मनात आणखी ही असा विचार आला की आपण स्वतः जाऊन रावणाचा वध करावा, अथवा यज्ञ-पशु प्रमाणे रावणाला रामापर्यंत घेऊन जावे. हे ही एक सत्कार्यच होईल!

अशा रीतीने विचार करीत असलेल्या हनुमानाला दूर अंतरावर उंच उंच वृक्ष असलेले एक सुरेख उद्यान दिसले. त्याचं नाव होतं अशोकवन. हनुमान त्या उद्यानाकडे पहात राहिला. अजून पर्यंत या वनात त्याने सीतेचा शोध घेतलेला नव्हता. कारण हे वन आताच तर त्याला दिसलं होतं. इथं सीता सापडली तर? हनुमानाच्या मनात आशा निर्माण झाली आणि या

उद्यानात सीतेचा शोध करण्याचा त्याने निश्चय केला.

उत्साहाने उड्या मारीत मारीत हनुमान अशोक-वनात पोंचला. त्याने लघु रूप धारण केले आणि उद्यानातील वृक्ष-राजीत प्रवेश केला. नुकताच वसंत ऋतु सुरू झालेला होता. तेथील साल, अशोक, चंपक, उद्दाल, नाग, रसाल, कपिमुख आदि वृक्षांना लता-वेलींनी वेढलेले होते.

त्या उद्यानाच्या परिसरात हनुमान बाणासारखा या झाडावरून त्या झाडावर, वरून खाली असा जाऊ लागला. झाडांवर झोपलेले पक्षी घाबरून जागे झाले व आरडा-ओरड करू लागले. झाडांवरील फुलांनी त्याच्या शरीरावर वृष्टि केली. त्याला त्या उद्यानांतील सरोवरे, टेकड्या व सोन्या-चांदीचे नकली वृक्ष ही दिसले.

अशोक-वनात एक क्रीडा-पर्वत ही होता. त्याच्यावर उंच उंच शिखरे, अनेक शिला-गृहे व निरनिराळ्या प्रकारचे वृक्ष होते. या पर्वतातून एक नदी खाली वहात येत होती. तिथे एक विशाल विहीर होती. या विहिरीच्या चारी बाजूंना उंच उंच महाल होते. तेथे काही सोन्याच्या टेकड्या ही होत्या.

हिरव्यागार पानांनी भरगच्च अशा एका झाडावर बसून हनुमान चारी बाजूंना पाहू लागला. काही अंतरावर त्याला एक शुभ्र चैत्यप्रासाद दिसला. त्या अद्भुत प्रासादाला शंभर खांब होते. या प्रासादात हनुमानाला सीता बसलेली दिसली.

विरहतापामुळे ती अतिशय दुबळी व दु:खी झालेली होती. तिची पिवळी साडी मळलेली होती. दु:खावेगाने ती अश्रु ढाळीत होती. तिच्या चारी बाजूने राक्षसी स्त्रिया पहारा देत होत्या. रावण जेव्हा सीतेला घेऊन चालला होता, तेव्हा हनुमानाने तिला पाहिलं होतं. सीतेची थोडी रूप-रेखा त्याला आठवत होती, पण आता तिच्यात बराच बदल झालेला होता. सीतेने ऋष्यमूक पर्वतावर आपले काही दागिने टाकले होते. आणि जे दागिने तिने टाकलेले नव्हते, म्हणजे जे तिच्या अंगावर होते, त्यांचे वर्णन रामाने हनुमानाजवळ केलेले होते. ते दागिने आता हनुमानाने ओळखले. जे दागिने तिने टाकले होते, त्यांच्या जागी नवे दागिने नसल्याचे हनुमानाने पाहिले. यावरून त्याला समजले की ही निश्चित सीताच असली पाहिजे. त्याला अपार आनंद झाला. आस-पासच्या राक्षसींच्या दृष्टीस आपण पडू नये म्हणून हनुमान झाडाच्या गर्द पानात लपून राहिला. मग त्याने एकदा या सर्व राक्षस स्त्रियांकडे पाहिले.

बरीच रात्र झालेली होती. राक्षसांचं वेदाध्ययन सुरू झालं होतं, हनुमान ते ऐकू लागला. त्याच वेळी मंगल वाद्ये वाजू लागली. रावण जागा झाला. त्याला सीतेचे स्मरण झाले. मग त्याने झटपट शृंगार केला आणि तो अशोक-वनाकडे जायला निघाला. त्याच्या मागे शंभर देवता स्त्रिया आणि गंधर्व स्त्रिया पण निघाल्या. काही स्त्रियांनी सुवर्ण-मशाली आपल्या हाती घेतल्या होत्या. काही स्त्रिया चवऱ्या ढाळीत होत्या. काही स्त्रिया हातात तलवारी पकडून चालल्या होत्या, तर काहींच्या हाती पाण्याने भरलेले स्वर्णकलश होते. एका स्त्रीने रावणाच्या डोक्यावर छत्र धरले होते.

सर्व स्त्रियांच्या पायातील नूपुरांची किणकिण ऐकून हनुमान तिकडे खूपच

आकर्षित झाला. मशालींच्या प्रकाशात रावणाला हनुमानाने पाहिले होते. आता रावण येऊन काय करील हे पाहण्याची हनुमानाची फार इच्छा होती. म्हणून एका खालच्या फांदीवर उतरून, पानांच्या आड लपून हनुमान खालील दृश्य लक्षपूर्वक पाहू लागला.

रावण थेट सीतेजवळ येऊन थांबला. त्याला दुरून येताना पाहूनच सीतेचा थरकाप झाला. ती गुडघ्यांवर बसून, हातांनी छाती झाकून ढसढसा रडू लागली तिने चारी बाजूंना मोठ्या आशेने पाहिले की आपल्या रक्षणासाठी कोणी येईल. पण सर्व काही व्यर्थ!

मूर्तिमान शोकदेवता सीतेला रावण म्हणाला–

"सीते, मला पाहून तू अशी घाबरतेस का? तुझ्या सौंदर्यावर मोहित होऊन मी तुझ्याकडे आलो, माझा स्वीकार का करीत नाहीस बरे तू? इथे तुला कुणाचेच भय बाळगण्याचे कारण नाही! जो पर्यंत तू माझ्यावर प्रेम करीत नाहीस, तो पर्यंत मी तुला स्पर्श करणार नाही. तू कशासाठी दुःख करीत आहेस? मळकट कपडे धारण करून, अशा रीतीने उपास करणं सोडून दे. साज-शृंगार, उत्तम कपडे परिधान कर. अलंकार आणि पुष्पमाला धारण कर. माझा स्वीकार कर. उत्तम प्रकारचं मद्य प्राशन कर. मऊ गुलगुलीत शय्येवर आराम कर. नाच गाण्यात रंगून जा. सुखा-समाधानाने आपले दिवस घालव. आपला यौवन-काळ व्यर्थ घालवू नकोस. तुझ्यासारखी सुंदरी या जगात अन्य कोणी नाही. मी कोणी पर-पुरुष आहे असं का समजतेस? मी तुला पट्टराणी बनवीन. मी तुझा गुलाम बनून राहीन. तुझी जी काही इच्छा असेल, त्याबाबत मला आता कळव. जंगलात भटकणारा तो राम काय कामाचा आहे? त्याला विसरून जा. तो तुझी निंदा करील असं मुळिच मनात आणू नकोस. तुला पाहण्यासाठी तो इथं येऊच शकणार नाही. समजलं?"

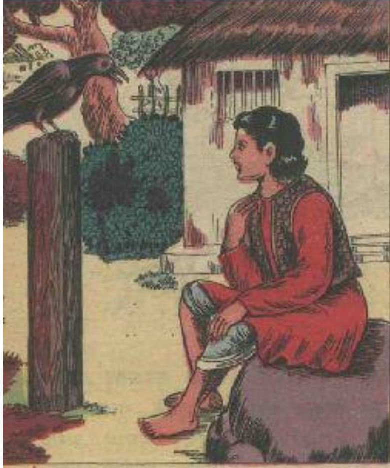
किन्नर राणी

गोष्ट खूप जुनी आहे. त्या काळात काश्मीरमधे एक गरीब फासेपारधी रहात असे. तो रोज सकाळी जंगलात जाऊन सुन्दर-सुन्दर पक्षी पकडून पिंजऱ्यात बन्द करी आणि संध्याकाळी ते शहरात आणून विकी. अशा प्रकारे तो आपला मुलगा सुधाम याचे पालनपोषण करीत असे. काही दिवसांनी तो फासेपारधी मरून गेला, अन् बिचारा सुधाम पोरका झाला! लहानपणीच आपले पोट भरण्यासाठी त्याला आपल्या पित्याचा व्यवसाय पत्करून फासेपारधी बनावे लागले.

पित्याच्या मृत्यूच्या दुसऱ्याच दिवशी जंगलात जाऊन सुधामनें आपले जाळे एका झाडाच्या फान्दीला लटकावले आणि तो वाट पाहू लागला. थोड्यात वेळात जाळ्यात पक्षी अडकला. सुधाम लगेच झाडावर चढून पाहू लागला, .तर त्याला दिसले, की एक कावळा अडकला आहे! 'हा कावळा कोण खरीदणार, याचं काय बरं करावं?'–असा विचार सुधाम करत होता, इतक्यात तो कावळा मानवी आवा-जात बोलू लागला–"महाराज, मला सोडून द्या ना! मी ही बदल्यात तुमच्यावर उपकारच करीन! उद्या तुमच्या पिंजऱ्यात एक खूपच सुन्दर पक्षी अडकेल अशी व्यवस्था करीन मी! तो तुम्ही आपल्या राजाकडे घेऊन गेलात, तर तुम्हाला अपार धन मिळेल!"

कावळयाच्या या बोलण्यावर विश्वास ठेवून सुधामने त्याला सोडून दिले आणि खरोखरच कावळयाच्या बोलण्या प्रमाणे दुसऱ्या दिवशी जाळ्यात एक अत्यन्त सुन्दर असा पक्षी अडकला. तो घेऊन सुधाम राजाकडे गेला. असा दुर्मिळ पक्षी मिळाल्या-मुळे राजाने खूष होऊन सुधामला खूपसे सोने

काश्मीरमधील लोककथा

दिले. पण एवढे सोने मिळूनही सुधामची कष्ट-दशा संपली नाही. कारण, काश्मीरच्या राजाजवळ जो विदूषक होता, त्याला सुधामला इतके सो[illegible] मिळालेले पाहून असूया वाटली. तो राजाला म्हणाला— "महाराज, याच्यासाठी तर आपल्याला एक हस्तिदंती घरच बनवायला हवं!"

"अरे, पण इतकं हस्तिदन्त कुठून मिळवायचं?" राजाने विचारले.

"का? या सुधामला हस्तिदन्तही मिळवणं काय अवघड असेल का?" विदूषकाने राजाला फुसलावून दिले.

आता राजाने सुधामला बोलावून म्हटले— "तू जो दुर्मिळ पक्षी आणला आहेस, त्याच्यासाठी आम्हाला एक हस्तिदंताचं घर बनवायचं आहे. तेव्हा हस्तिदंत आणायचं काम तुझं. मी तुला चाळीस दिवसांची मुदत देत आहे, त्यापूर्वी ते मिळालं नाही, तर तुझी धडगत नाही."

राजाचे हे कठोर वचन ऐकून दुःखी झालेला सुधाम घरी परतला. इतक्यात तो कावळा तेथे आला आणि सुधामला म्हणाला— "तुम्ही इतके उदास का मालक?"

सुधामने त्याला आपणावर आलेले संकट सांगितले. यावर कावळा म्हणाला— "इतक्याशा गोष्टीसाठी हैराण झालात आपण? राजाकडे चाळीस पिपं दारूची मागणी करा आपण. इथून शंभर योजनांच्या अंतरावर एक सरोवर आहे. तिथे पाणी पिण्यासाठी रोज हत्तींच्या झुंडीच्या झुंडी येत असतात. त्या पाण्यात ती सारी दारू ओतून द्या, की झालेच आपले काम!"

सुधामने तावडतोब राजाकडे जाऊन, म्हटले— "महाराज, आपण माझ्याबरोबर चाळीस पिपं दारू लादून गाड्या माझ्या-बरोबर दिल्यात, तर आपल्याला आवश्यक तेवढं हस्तिदन्त मी आणून देऊ शकेन." राजाने लगेच तशी व्यवस्था करून दिली. कावळ्याच्या सांगण्या प्रमाणे सुधामने शंभर योजनांवरील त्या सरोवराच्या पाण्यात ती दारू ओतून दिली.

रात्री सरोवरावर हत्तीचा एक मोठासा कळप आला. पाण्यात मिसळलेली दारू पोटात गेल्याने ते सारे हत्ती बेहोश होऊन खाली पडले. गाडीवानांच्या मदतीने त्यांचे दात कापून घेऊन सुधामने ते गाड्यांवर लादले आणि तो राजाकडे गेला.

इतके सारे हस्तिदन्त पाहून राजा फारच खूष झाला. सुधामला त्याने चांगले बक्षिस दिले. लवकरच सुंदरसे दन्तगृह तयार झाले.

आता विदूषकाच्या मनातली असूयेची आग आणखीनच भडकली. तो राजाकडे जाऊन म्हणाला— "महाराज, आपला पक्षी फारसा मनापासून गात नाही!"

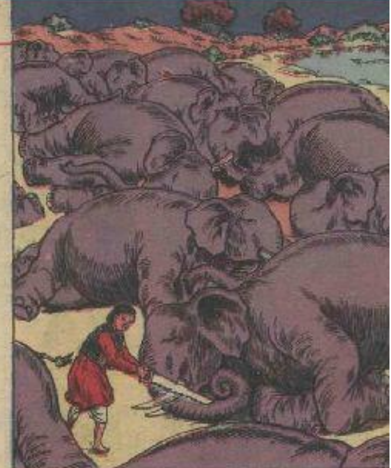
"ओहो! मग त्यासाठी आता काय करायला हवं आपण?" राजाने विचारले.

"हं! त्यासाठी या पक्ष्याच्या मालकाला शोधून आणायला पाहिजे. मालकाला पाहून हा आनन्दाने गाऊ लागेल!"

"पण मालकाचा पत्ता कसा लागेल?"

"का बरं? सुधामला यात काय अवघड आहे?" विदूषकाने पुन्हा संधी साधत विचारले.

मग काय! राजाने पुन्हा सुधामला वेठीला धरले. तो सुधामला म्हणाला— "हे बघ, या पक्ष्याच्या मालकाला शोधून काढून चाळीस दिवसांच्या आत माझ्यासमोर

हजर कर; नाहीतर तुझं मस्तक धडावेगळं झालंच असं समज!" राजाची ही आज्ञा ऐकून सुधाम दुःखी झाला. उदास मुद्रा घेऊन तो घरी परतला.

पुन्हा तो पहिला कावळा सुधामपुढे हजर होऊन म्हणाला— "अरेच्चा! पुन्हा आपण उदास? आता काय झालं नवीन?"

सुधामने आपली नवी कामगिरी त्याला सांगितली. ते ऐकून कावळा म्हणाला— "इतकंच ना? राजाला सांगून एका नौकेची व्यवस्था करवून घ्या. नौकेवर राजेशाही सर्व सुख-सुविधा आणि वैभव असलं पाहिजे अशी अट घाला. त्या नौकेत बसून आपल्या नदीतून आपण पूर्वेकडे

शंभर योजने गेलात की किन्नरांची एक वस्ती लागेल. तेथे तुमची नौका पहायला लोकांची खूप गर्दी होईल. पण फक्त किन्नर-राणी सोडून आपण कोणालाही नौकेवर येऊन देऊ नका. किन्नर राणीने नौकेवर येऊन त्यावरील सुन्दर वस्तु पहायला सुरुवात करताच नौका पुढे हाकायची आज्ञा आपल्या नावाड्यांना द्या; अन् तिच्यासह राजाकडे या. ती किन्नर राणीच त्या पक्ष्याची मालकीण आहे."

कावळ्याच्या सांगण्याचे सुधामने तन्तोतन्त पालन केले. राजाला सांगून त्याने अजब वस्तु आणि अद्‌भुत तसबिरी वगैरेंनी सुसज्जित अशी एक नौका बनवून घेतली आणि तिच्यात बसून नदीतून तो पूर्वेकडे निघाला.

काही दिवसांच्या सफरीनन्तर तो किन्नर-देशाच्या किनारी पोचला. तेथे किन्नर लोकांनी नौका बघण्यासाठी मोठी गर्दी केली. पण किन्नर राणी सोडून सुधामने कोणालाही आपल्या नौकेवर चढू दिले नाही. तो म्हणाला–"प्रथम मी तुमच्या राणीला नौका दाखवणार आहे. त्यानंतरच तुम्ही बाकी सर्वजण नौका पाहू शकाल."

हे ऐकून किन्नर राणी मोठी खूष झाली आणि नौकेवर चढली. नौकेवर निरनिराळ्या खोल्यांतून सर्व अद्‌भुत वस्तु सजवून मांडून ठेवलेल्या होत्या, मऊ गालीचे सर्वत्र अंथरलेले होते, सुंदरसे दिवे आपला रंगीत प्रकाश पसरवत होते. ते सर्व पहाता पहाता किन्नर राणीला वेळेचे भानच राहिले नाही. पण इकडे तिने पहिल्या खोलीत प्रवेश करताच शिडे उभारून सुधामने नौका केव्हाच पुढे हाकारली होती, आणि तिने आपला परतीचा प्रवास सुरू केला होता! किन्नर राणीने नौकेवरचे प्रदर्शन पाहून पूर्ण केले तेव्हा तिचा चार योजनांचा प्रवास पूर्ण झाला होता.

किन्नर राणीला बरोबर घेऊन सुधामने राजमहालात प्रवेश करताच दन्तगृहातला तो सुन्दर पक्षी आनन्दाने चिवचिवाट करू लागला, गाऊ लागला. हे पाहून राजाही खूप आनन्दला. किन्नर राणीला पाहून तर त्याचा हा आनन्द द्विगुणित झाला! त्याने तिच्याशी विवाह करायचा प्रस्ताव केला आणि तिनेही या विवाहाला मान्यता दिली.

मोठ्या थाटामाटाने विवाहसमारंभ साजरा झाला. कित्येक मोठमोठी माणसे विवाह समयी हजर होती. विवाह समारंभाचा प्रबंधक सुधामच होता. विवाह पहायला आलेला सुधामचा मित्र–तो कावळा–सारा वेळ सुधामच्या खांद्यावरच मिरवत होता. त्याला पाहून किन्नर राणी रागाने म्हणाली–"अग पिशाचिणी, इथे पण आलीस होय तू? तुला कोणी इथे यायला सांगितलं?"

सुधाम किन्नर राणीला म्हणाला–"हा कावळा माझा दोस्त आहे राणीसाहेब! आपली काही आगळीक झाली असेल, तर मी त्याच्या वतीने आपली माफी मागतो! आणि त्या कावळ्यामुळेच आपण काय काय करू शकलो हे सुधामने राणीला निवेदन केले. ते ऐकून राणीचा राग शान्त झाला.

"ही माझी मैत्रीण आहे. पण फार गर्विष्ट आणि आगाऊ आहे ती! म्हणूनच मी तिला 'कावळा' करून टाकलं! पण इतकी शिक्षा करूनही, मला वाटतं, की तिचं माझ्यावर खूप प्रेम आहे! ठीक आहे, मी आता माझा शाप परत घेत आहे!" राणी म्हणाली.

त्याबरोबर सुधामच्या खांद्यावरील कावळा फडफडत उठला आणि त्याच्या बदली एक सुन्दरशी किन्नर युवती राणीच्या बाजूला उभी राहिली.

सर्व पाहून काश्मीर राजा फार आनंदला. त्याच मुहूर्तावर त्याने सुधामशी त्या किन्नर युवतीचा–राणीच्या खास सखीचा–विवाह करून दिला. दुष्टबुद्धि विदूषकाला राजाने फाशीची शिक्षा सुनावली. सुधामला राजाने आपल्या दरबारात चांगलीशी नोकरी दिली. अशा तऱ्हेने आपल्या किन्नर पत्नीसह सुधाम सुखाने कालक्रमणा करू लागला.

हुशार वाघ

कांचनपूर गावात शिबू नावाचा एक धनगर रहात असे. तो रोज सकाळी आपल्या मालकाच्या मेंढयांचा कळप जंगलात चरायला नेत असे; अन् संध्याकाळ झाली की पुन्हा त्यांना हाकलत आणून कोंडवाडयात बन्द करीत असे. एकदा त्याला काही पैशांची गरज होती. खूप प्रयत्न करूनही त्याला कुठूनही तेवढा बन्दोबस्त करायला जमले नाही. तेव्हा नाइलाजाने त्याने कळपातली एक मेंढी विकून आपली गरज भागवली.

रोजच्याप्रमाणे संध्याकाळी मेण्ढया घेऊन शिबू परतला, तेव्हा त्या मोजून मालक म्हणाला–"अरे शिबू, कळपात एक मेण्ढी कमी आहे! कुठे सोडून आलास की काय?"

तेव्हा आपला घाबरटपणा लपवत तो म्हणाला–"खरंच मालक, तुम्हाला सांगायला विसरलो बघा! एक हुशार वाघ माझी नजर चुकवून मेण्ढी उचलून घेऊन गेला."

त्याचं बोलणं खरं मानून मालक त्याला दटावत म्हणाला की–"यापुढे जरा सावध रहा." दुसऱ्या दिवशी शिबूने आणखी एक मेण्ढी विकली. अन् मालकाला पुन्हा वाघाचं कारण सांगितलं.

"असं होय? मग तर उद्या मी त्या माधव शिकाऱ्याला बरोबर घेऊन येईन. त्याचं निशाण कधी चुकत नसतं, त्या वाघाला तावडतोब मारून टाकलं पाहिजे." मालकाने सुचवले.

दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळपर्यंत कळपाबरोबर राहून वाट पाहूनही तो वाघ काही आलाच नाही. मालकाने शिबूला विचारलं–"आज कसा नाही आला वाघ?"

यावर आपली हुशारी दाखवत शिबू म्हणाला–"मी म्हटलं नव्हतं वाघ हुशार आहे म्हणून? आज माधव शिकारी कळपाबरोबर असल्याचा पत्ता लागला असणार त्याला!"

हे ऐकून हसत हसत मालक म्हणाला–"मग उद्यापासून तू नको येऊस कामाला!"

आता मात्र शिबूने मालकाचे पाय धरून माफी मागितली आणि खरी गोष्ट सांगून टाकली. त्याला क्षमा करून मालक म्हणाला–"हं, ठीक आहे. आता तरी नीट प्रामाणिकपणे रहा. चोरीबिरीचे उद्योग सोडून दे. नाहीतर उपाशी मरायची पाळी येईल तुझ्यावर."

–मिहीर हर्षे

बावळी रूपाणी

फार वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे. एका खेडयात एक शेतकरी रहात होता. अल्प वयातच त्याची बायको वारली. त्याच गावात रूपाणी नावाची एक मुलगी होती. तिला आपलं असं कोणी नव्हतं. त्या दुर्दैवी आणि निराधार मुलीकडून तो शेतकरी आपल्या घरातील सर्व कामे करून घेऊ लागला. वेळ मिळाला तर रूपाणी शेतकऱ्याच्या शेतावरील कामे ही करी. पण ती थोडी वेडसर होती. कोणती ही गोष्ट चटकन तिच्या लक्षात येत नसे.

रूपाणी शेतकऱ्याला विचारायची–"तुमच्या घरची सगळी कामं मी करते ना? माझ्याशी लग्नच का करीत नाही?"

यावर हसून शेतकरी म्हणायचा–"हे काय बोलतेस रूपाणी? इतके दिवस थांबून मी आता तुझ्याशी लग्न करू?"

रूपाणी रोज शेतकऱ्याला भंडावून सोडी. हे सर्व शेतकऱ्याला सहन होईना. एक दिवशी दुपारी शेतात खूप कष्ट करून थकलेली रूपाणी शेताच्या बांधावर गाढ झोपी गेली. शेतकऱ्याने तेलात काजळ मिसळलं आणि रूपाणीच्या चेहऱ्यावर व अंगावर सर्वत्र काळे पट्टे ओढले.

संध्याकाळी सूर्यास्तापूर्वी रूपाणी जागी झाली. आपल्या अंगावरचे काळे पट्टे पाहून तिला खूप भीती वाटली. आपल्यालाच तिने प्रश्न विचारला–"मी खरंच कोण आहे? एकादी राक्षसीण तर नाही?"

आपली शंका फेडून घेण्यासाठी रूपाणी शेतकऱ्याच्या घरी गेली नि बाहेरूनच तिने विचारले– "रूपाणी आहे का घरात?"

शेतकरी हसत म्हणाला–"आहे, ती आत काम करीत आहे."

रूपाणी चांगलीच घाबरून गेली. 'तर मग मी रूपाणी नाहीच!' असा विचार करून ती अंधारात जंगलाच्या रस्त्याला लागली.

जंगलात तिला दोन चोर भेटले. रूपाणीचं भयानक रूप पाहून दोघे ही घाबरले नि पळून जाऊ लागले. रूपाणी त्यांच्या मागे पळत ओरडून म्हणाली– "मी तुम्हाला खूप मदत करीन."

आपल्या बरोबर एकादी पिशाचिनी असली तर छानच, असा विचार करून चोर थांबले. न भीता रूपाणीच्या जवळ आले. त्यांना कुठून तरी एक बकरी चोरायची होती, पण त्यांना माहीत नव्हतं बकऱ्या कोठे चरत असतात?

रूपाणी म्हणाली–"ते सगळं तुम्ही माझ्यावर सोडून द्या. तुम्ही फक्त माझ्या मागे मागे या. झालंच तुमचं काम!"

चोरांना फारच आनंद झाला. ते रूपाणीच्या मागे चालू लागले. कुंपणाबाहेर चोरांना उभं करून रूपाणी आत पोचली. कुंपणाच्या आतून रूपाणीने किंचाळून विचारलं–"बकरा पाहिजे की बकरी?"

"अशी ओरडू नकोस. बकरी काय, अन् बकरा काय!" चोर म्हणाले.

"जाड-जूड जनावरच पहाते. पण बकरा पाहिजे तुम्हांला की बकरी ते तर सांगाल?" रूपाणी आतूनच ओरडली.

ती पुन्हा जोरात ओरडली-"अरे, इथं खूप जनावरं आहेत. सगळीचं धष्ट-पुष्ट! लवकर सांगा तुम्हाला बकरी पाहिजे की बकरा?"

चोर म्हणाले–"तू अगोदर ओरडणं बंद कर. वाटेल ते एक जनावर घेऊन ये म्हणजे झालं."

एवढ्यात बकऱ्यांचा मालक खडबडून जागा झाला. तो बाहेर आला, तेव्हा चोरांनी पळ काढला तेथून. रूपाणीचं भयंकर रूप पाहून बकऱ्यांच्या मालकाला वाटलं आपल्या आवारात एक पिशाचिनी आलेली आहे. तो भीतीने थरथर कापू लागला.

त्या दिवशी रूपाणी बरोबर चोरांना ही उपास घडला. दुसऱ्या दिवशी अंधार पडताच चोर एकाद्या कोंबडीच्या शोधात निघाले. पण कोंबडी कुठे मिळेल हे त्यांना माहीत नव्हतं.

"ते सगळं तुम्ही माझ्यावर सोडा. तुम्ही फक्त माझ्या मागे या म्हणजे झालं!" एवढं सांगून रूपाणी गावाकडे निघाली. चोरांना बाहेर थांबायला सांगून रूपाणी कुंपणात शिरली. आतूनच ओरडू लागली– "अरे कोंबडी पाहिजे का कोंबडा? इथं कोंबडे आहेत, कोंबड्या आहेत!"

चोर म्हणाले–"अग, अशी ओरडू नकोस. एकादी गुबगुबीत कोंबडी आण. चांगला लठ्ठ कोंबडा मिळाला तरी चालेल."

"गुबगुबीत, लठ्ठ ते समजलं रे! पण कोंबडा की कोंबडी?" रूपाणीने पुन्हा किंचाळून विचारलं.

"अग, का उगाच ओरडते आहेस? एकादा धष्ट-पुष्ट पक्षी घेऊन ये." चोर म्हणाले.

"तसं नाही. तुम्ही नीट सांगा, तुम्हाला कोंबडी पाहिजे का कोंबडा? इथे खूप कोंबडे नि कोंबड्या आहेत." यावेळी रूपाणी खूपच जोरात ओरडली. या ओरडण्यामुळे सारे कोंबडे जागे झाले आणि आरवू लागले. एवढ्यात पहारेकरी ही जागा झाला. त्याला पाहताच चोर पळून जाऊ लागले.

"अरे मूर्खांनो, पळून काय चाललात? तुम्हाला कोंबडा-कोंबडी काय पाहिजे ते मी द्यायला निघाले नि तुम्ही पळून चाललात? थांबा, मी येते ना तुमच्या बरोबर!" असं म्हणून रूपाणी चोरांच्या मागे धावू लागली. रूपाणीला पाहताच तिचे ते भयानक रूप पाहून पहारेकरी बेशुद्ध होऊन धडामदिशी खाली पडला.

पुढे दोन दिवस चोर दिसलेच नाहीत. रात्री गावात एक पिशाचिनी भटकते आहे म्हणून सर्व लोक घाबरू लागले. तिसऱ्या दिवशी मध्य-रात्री चोर पुन्हा एकाद्या बकरी वा कोंबडीच्या शोधार्थ निघाले. रूपाणी त्यांच्या मागे निघाली, पण चोरांनी तिला आपल्या बरोबर येऊ दिलं नाही. आता चोरांना कळून चुकलं की ही पिशाचिनी बरोबर असली तर आपल्याला उपाशीच रहावं लागणार!

रूपाणीला चांगलीच भूक लागलेली होती. म्हणून ती गावाच्या बाहेर एका शेतात गेली आणि खोदून खोदून रताळी काढून खाऊ लागली. शेताचा मालक शेतातच झोपडी बांधून रहात होता. रात्री उशीरा तो झोपेतून जागा झाला नि झोपडीच्या बाहेर आला. रताळी खाणाऱ्या रूपाणीला पाहून त्याला वाटलं कोणी राक्षसीण आली आहे, आणि देवऋषाला बोलवण्यासाठी तो तेथून पळत सुटला.

देवऋषि झोपेतून जागा झाला नि ताबडतोब शेतकऱ्याच्या मागे निघाला. शेतात पोचण्याच्या रस्त्यावर एका ठिकाणी खूप दलदल होती. त्या चिखलातून चालण्यासाठी देवऋषाला शेतकऱ्याच्या मदतीची आवश्यकता भासली

शेतकरी म्हणाला–"ठीक आहे मी आपणास माझ्या खांद्यावर बसरून या दलदलीतून घेऊन जातो. तुम्ही या राक्षसिणीला पळवून लावा. नाही तर भीक मागून जीवन कंठायची पाळी येईल माझ्यावर!" शेतकऱ्याने देवऋषाला आपल्या खांद्यावर बसवलं आणि तो त्या चिखलातून चालू लागला. अंधारातून शेताकडे येत असलेल्या लोकांना रूपाणी चोर समजली. तिला वाटलं त्यांनी एकादा बकरा पकडून आणला असावा. तिने जोरात ओरडून विचारलं– "चांगला घष्ट-पुष्ट आहे ना?"

हे एकताच शेतकरी हादरून गेला. "घष्ट-पुष्ट आहे की नाही ते आता तूच पहा बाई!" असं म्हणून शेतकऱ्याने देवऋषाला तेथेच चिखलात टाकून दिले नि तेथून धूम ठोकली.

ही रात्रीची घटना ही त्या शेतकऱ्याला कळली. रूपाणीलाच लोक पिशाच्चिनी समजताहेत हे ही त्याच्या लक्षात आलं. आतां शेतकऱ्याला रूपाणीची कीव आली. त्याने रूपाणीला शोधून काढलं. तिला चांगलं नाहू-माखू घातलं, चांगले कपडे नेसायला दिले. नंतर भटजींना बोलावून तिच्याशी आपलेलग्न लावले. आता तो रूपाणीसह सुखा-समाधानाने राहू लागला.

ज्वालामुखी

ई.स.पू. १४७०च्या आसपासचा एजियन समुद्रातल्या तिरा (सँटोरिनी) नावाच्या ज्वालामुखी ने बनलेल्या बेटावरच्या पर्वताचा विस्फोट जगातील एक प्रसिद्ध विस्फोट आहे! असे म्हटले जाते की त्यावेळी या ज्वालामुखीतून ७० क्यूबिक कि. मी. इतका लाव्हा उसळला होता. अन् त्याची शक्ती ४०,००,००० हैड्रोजन बॉम्बच्या शक्तीइतकी होती.

साऱ्या जगातल्या आजच्या जिवंत ज्वालामुखींची संख्या ४५५ मानली जाते. त्यातले १६७ ज्वालामुखी केवळ इण्डोनेशियातच आहेत.

जगातला सर्वात मोठा जिवंत ज्वालामुखी हवाई द्वीपातला 'माउंट लोवा' हा आहे. त्याच्या सागरी तळापासून पृष्ठापर्यंतची उंची १० कि.मी. इतकी आहे, आणि त्याच्या तळाचा व्यास जवळ जवळ २०० कि.मी. इतका आहे.

१७८३ मधे दक्षिण पूर्व आइसलंड मधे जो ज्वालामुखीचा स्फोट झाला होता, त्यातून निघालेल्या लाव्हा-प्रवाहाची लांबी सर्वात अधिक मानली जाते. त्याची लांबी आहे ६५.७० कि.मी.